

PROSTOR

17 [2009] 2 [38]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

226-243 ZLATKO JURIC
FRANKO ĆORIĆ

KULTURNO PROMICANJE DALMACIJE
PRIJEDLOZI KONZERVATORA MAXA DVOŘÁKA
I JOSEPHA W. KUBITSCHEKA 1909. GODINE

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 72.02(497.5 DALMACIJA)"1909" M. DVOŘÁK

CULTURAL PROMOTION OF DALMATIA
THE 1909 PROPOSALS BY CONSERVATORS
MAX DVOŘÁK AND JOSEPH W. KUBITSCHEK

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 72.02(497.5 DALMACIJA)"1909" M. DVOŘÁK

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU, ARHITEKTONSKI FAKULTET
UNIVERSITY OF ZAGREB, FACULTY OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
17 [2009] 2 [38]
211-460
7-12 [2009]

Sl. 1. Pogled na Split sa zapada, poslije 1900.
Fig. 1 View of Split from west, after 1900

ZLATKO JURIĆ, FRANKO ĆORIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
HR – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 72.02(497.5 DALMACIJA)“1909”M.DVOŘÁK

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – RAZVOJ ARHITEKTURE I URBANIZMA
I OBNOVA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNANOSTI / POVIJEST UMJETNOSTI

6.05.01 – POVIJEST I TEORIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI, ARHITEKTURE,
URBANIZMA I VIZUALNIH KOMUNIKACIJA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 16. 9. 2009. / 25. 11. 2009.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF ART HISTORY
HR – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 72.02(497.5 DALMACIJA)“1909”M.DVOŘÁK

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
AND RESTORATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / ART HISTORY

6.05.01 – HISTORY AND THEORY OF FINE ARTS, ARCHITECTURE,
URBAN PLANNING AND VISUAL COMMUNICATION

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 16. 9. 2009. / 25. 11. 2009.

KULTURNO PROMICANJE DALMACIJE

PRIJEDLOZI KONZERVATORA MAXA DVOŘÁKA I JOSEPHA W. KUBITSCHEKA 1909. GODINE

CULTURAL PROMOTION OF DALMATIA

THE 1909 PROPOSALS BY CONSERVATORS MAX DVOŘÁK AND JOSEPH W. KUBITSCHKEK

BAHR, HERMANN
DVOŘÁK, MAX
KUBITSCHKEK, JOSEPH WILHELM
SREDIŠNJE POVJERENSTVO
ZAŠTITA KULTURNE BAŠTINE

BAHR, HERMANN
DVOŘÁK, MAX
KUBITSCHKEK, JOSEPH WILHELM
CENTRAL COMMITTEE
CULTURAL HERITAGE PROTECTION

Glavni konzervatori C. kr. Središnjega povjerenstva za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika Joseph Wilhelm Kubitschek i Max Dvořák predložili su u ožujku 1909. mjere za kulturno podizanje Dalmacije u sklopu tada neaktivne Vladine akcije za gospodarsko podizanje Dalmacije. Direktni poticaj za kasnije, većinom ostvarene prijedloge, bili su novinski članci nastali nakon boravka Hermanna Baha u Dalmaciji u veljači 1909.

In March 1909, the main conservators of the K. u K. Central Committee for the Research and Maintenance of Artistic and Historical Monuments, Joseph Wilhelm Kubitschek and Max Dvořák made proposals for cultural development of Dalmatia as part of the then inactive Government's Campaign for Economic Boost of Dalmatia. A direct impulse came from newspaper articles written after Hermann Bahr's stay in Dalmatia in February 1909.

UVOD

INTRODUCTION

Gospodarska situacija u austrougarskoj krunskoj zemlji Dalmaciji bila je teška usprkos određenim prirodnim i zemljopisnim potencijalima. Stoga je dalmatinski namjesnik Nikola Nardelli 1906. potaknuo stvaranje Vladine akcije za gospodarsko podizanje Dalmacije. Pomnijim se promatranjem pokazuje da je akcija bila reakcija na buđenje nacionalne svijesti, stvaranje 'politike novog kursa' i težnju pokrajine za ujedinjenjem s banskom Hrvatskom.

Prijedloge za kulturno podizanje pokrajine iznijeli su i glavni konzervatori C. kr. Središnjega povjerenstva za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika Joseph Wilhelm Kubitschek i Max Dvořák. Naslovili su ih „Akcija Središnjeg povjerenstva za kulturno promicanje Dalmacije” i učinili dijelom vladine akcije.

Budući da je Vladina akcija u doba nastanka prijedloga bila u stanju mirovanja, direktan poticaj za nastanak najvjerojatnije su bili novinski članci objavljeni nakon boravka poznatoga austrijskog književnika, zagovornika modernističkih ideja Hermanna Bahra u Dalmaciji u veljači 1909. godine. Vecina prijedloga realizirana je u sljedećih nekoliko godina, primjerice, konsolidacijski radovi na trogirskoj katedrali i Dioklecijanovoj palači, imenovanje pokrajinskih konzervatora te stipendiranje Hansa Folnesicsa radi bavljenja dalmatinskim spomenicima.

GOSPODARSKO STANJE U DALMACIJI 1890.-1914.

ECONOMIC CONDITIONS IN DALMATIA 1890-1914

Dalmaciju je Dvořák okarakterizirao 'čudnovatom pokrajinom' zbog izraženoga kontrasta bogatstva i kvalitete kulturne baštine i njena onodobnog siromaštva.¹ Teritorijalno je tada bila veća od današnjeg područja istog imena.² Gospodarsko stanje u pokrajini bilo je vrlo loše. Budući da je strateški bila iznimno važna, namjesnici su do 1902. godine bili samo visoki vojni dužnosnici.³ Financijska ulaganja u pokrajinu bila su skromna pa je uz Bukovinu pripadala u najnerazvijenije i najnepismenije pokrajine.⁴ Lokalna se privreda uglavnom temeljila na poljoprivredi, transportu i prodaji sirovina te ponešto prerađivačkoj djelatnosti. Krupnoga kapitala za veće investicijske projekte nije bilo.⁵ Glavni su problemi bili prometna izoliranost, nepovezanost sa zaleđem i početak industrijske djelatnosti. Poljoprivredu je u Dalmaciji opterećivao i dotad preživjeli kolonatski sustav.⁶ Plasman vina, najvažnijega poljoprivrednog proizvoda, Austrija je žrtvovala zbog savezništva s Italijom tzv. Vinskom klauzulom iz 1891. godine.⁷ Turizam je potkraj 19. stoljeća počeo imati značajniju ulogu u gospodarstvu.

Važnu je ulogu u razdoblju od 1891. do 1902. godine imao namjesnik Emil David von Rohnfeld. Iako je bio vojni dužnosnik, njegovo se namjesnikovanje odlikovalo brigom za poboljšanje uvjeta u pokrajini.⁸ Do intenzivnije proizvodne djelatnosti došlo je krajem 19. stoljeća, no nedostajalo je novčarskih ustanova za kreditiranje projekata.⁹ Glede zaštite spomenika bio je vrlo zanimljiv Davidov pokušaj stvaranja osnove za suvremeni razvoj Dalmacije uvidajući velik potencijal u bogatstvu materijalnih ostataka prošlosti. Uredbu

¹ HR-HDA-f958-kt2-Dalmatien in Genere, 2205/1909: 3

² Najsjeverniji teritorij pokrajine bio je otok Prvic sjeverno od otoka Raba, dok je na jugu sezala do Budve u današnjoj Crnoj Gori.

³ PIPLOVIC, 2004.a: 11-19

⁴ SCHEITHAUER i dr., 1976: IV 171

⁵ KARAMAN, 1972.b: 275-280. Na prijelazu iz 19. u 20. st. gospodarske su se prilike bitno mijenjale. Na prostoru od Trogira do Omiša podignuto je nekoliko velikih tvornica cementa. U Dalmaciji je uvedena sadnja duhana i izgrađeni objekti za njegovu preradu, posebno u Sinju, Imotskom i Vrgorcu. Sagrađene su hidrocentrale na rijekama Krki i Cetini kao energetske potencijal razvitka industrije, podignuti su znatni kemijski pogoni u Šibeniku i Dugom Ratu kod Omiša. Javio se i turizam, posebno u Kaštelima i na Hvaru.

⁶ KARAMAN, 1980: 281-282

⁷ KARAMAN, 1980: 276-277

⁸ PIPLOVIC, 2004.a: 17-19. Nastojao je željeznicom spojiti pokrajinu s Monarhijom pa je dograđena pruga u južnoj Dalmaciji i započeli su radovi za novu prugu sredinom po-

o čuvanju kulturne baštine izdao je 1894. godine te preko Središnjega povjerenstva i Ministarstva bogoštovlja i nastave pokrenuo pitanje stvaranja zakona o zaštiti spomenika na državnoj razini.¹⁰ Kao vitalno važne mjere za Dalmaciju predlagao je zaštitu i obnovu kulturne baštine, stvaranje zakona o zaštiti spomenika, podizanje svijesti pučanstva, te s time povezano i razvoj turizma kao grane koja bi mogla donijeti višestruku korist. Zanimljiva je i činjenica da je vrijeme njegova namjesnikovanja bilo razdoblje intenzivnoga rada na obnovi kulturne baštine u Dalmaciji, doba u kojem je realizirana ili započeta većina projekata Aloisa Hausera.¹¹

Za Davidova namjesnikovanja, 3. ožujka 1895. u Beču je osnovan Ured za promidžbu interesa krunske zemlje Dalmacije, koji je izdavao i vlastit časopis. Glavni učinak bila je promocija turizma. Ured je u doba Vladine akcije bio došao pod utjecaj velikaustrijskog kruga oko nadvojvode Franje Ferdinanda.¹²

Budući da do 1902. nije bio donesen zakon o zaštiti spomenika, Alexander von Helfert bio se zauzeo za donošenje Zakona o zaštiti Dioklecijanove palače.¹³ Vlada nije mogla dopustiti donošenje zakona o pojedinačnom spomeniku prije donošenja općega zakona pa je Ministarstvo bogoštovlja i nastave radi ispitivanja potrebnih mjera sazvalo 1903. godine radnu sjednicu posebnoga povjerenstva sastavljenog od predstavnika Središnjega povjerenstva, Arheološkog instituta, Općine Split, dalmatinske financijske uprave te upravnih građevnih i sanitarnih službi radi reguliranja zakonskog statusa Dioklecijanove palače u Splitu.¹⁴ Predstavnici institucija i upravnih tijela zastupljenih na radnoj sjednici poslije će formirati i stalno Povjerenstvo za Dioklecijanovu palaču. Bulić se svesrdno zalagao za Dioklecijanovu palaču, Salonu i gradnju nove zgrade muzeja, no zbog financija često je nailazio na zatvorena vrata u Beču.¹⁵ Mnoge su obnove odgađane iz financijskih

razloga ili su troškovi bili raspoređeni na nekoliko godišnjih rata.¹⁶

VLADINA AKCIJA ZA GOSPODARSKO PODIZANJE DALMACIJE 1907.-1913.

GOVERNMENT'S CAMPAIGN FOR ECONOMIC BOOST OF DALMATIA 1907-1913

U uvodnom dijelu Kubitschekovih prijedloga nalazi se naznaka sîrega administrativnog i politickog konteksta nastanka prijedloga. Središnje je povjerenstvo bilo tijelo državne uprave koje je potpadalo pod Ministarstvo bogoštovlja i nastave. Kubitschek je zahtijevao sudjelovanje Središnjega povjerenstva u Akciji kulturnoga promicanja Dalmacije koju je bilo planiralo Ministarstvo bogoštovlja i nastave, a ona je bila dijelom Vladine akcije za gospodarsko podizanje Dalmacije.¹⁷

Vladina akcija pokrenuta je 1906. godine za namjesnikovanja Nikole Nardellija.¹⁸ Po nalogu predsjednika austrijske Vlade Maxa Wladimira von Becka, od ljeta 1906. godine postojao je Dalmatinski odbor za pripremu Vladine akcije, koji su sačinjavali: predsjednik – odjelni načelnik u Ministarstvu financija August Engel, jedan predstavnik Ministarstva unutrasnjih poslova te po dva predstavnika Ministarstva financija, Ministarstva trgovine, Ministarstva željeznica, Ministarstva poljoprivrede i Ministarstva bogoštovlja i nastave. Program mjera objavljen je 26. veljače 1907. godine, a odbor je trebao ostati u funkciji radi nadzora. U programu je u prvome planu bila poljoprivreda, dok su u drugom planu bila ključna pitanja prometno-industrijske privrede. Vremenski okvir akcije bilo je razdoblje između 1907. i 1913. godine, a mogu se izdvojiti dvije faze intenzivnog i kontinuiranog djelovanja: od 1907. do proljeća 1908. te od kolovoza 1909. do 1913. godine.¹⁹

Vladina je akcija bila politicki motivirana. N. Nardelli zahtijevao je početkom veljače 1907. godine što skorije objavljivanje programa kako bi se na predstojećim izborima za zastupnike u Carevinskom vijeću mogao izbjeći krajnje negativan rezultat austrijske politike. Radilo se o unošenju razdora u politické grupacije nositelja 'novoga kursa' koji su rješavanje problema počeli tražiti izvan politickog dijaloga s Bećom ili Budimpeštom i u otporu njemačko-austrijskoj ekonomskoj dominaciji. Nova politická koncepcija javila se u istupima Ante Trumbića, Frane Supila i drugih istaknutih ličnosti u dalmatinskom Saboru 1903., a formulirana je Rijećkom rezolucijom 3. listopada 1905., nakon koje je uslijedila Zadarska rezolucija zastupnika srpske nacionalnosti u Dalmaciji.²⁰ Uspostavljena je suradnja Hrvatske stranke i Srpske stranke. Prezentacija Vladina gospodarskog plana uzrokovala je sukobe umjerenijih krugova

krajine do bosanske granice (Split-Sinj-Arzano). Sagrađene su mnoge ceste, mostovi, isušene moćvare i regulirani vodeni tokovi.

9 KARAMAN, 1972.b: 277-278

10 ĆORIĆ (u pripremi za tisak)

11 PIPOVIC, 2002: 36-38, 72, 88, 96-98, 111-113, 118-119, 127-128

12 KARAMAN, 1980: 277-278

13 WERNER, 1903: 51

14 List 25720 protokola 286. Sjednice XVII. zasjedanja Zastupnickoga doma parlamenta, Haus der Abgeordneten-286. Sitzung der XVII. Session od 24. studenoga 1904. umetnut u AM-ST VI g 3; PIPOVIC, 1980: 72-84

15 BAHR, 1991: 109-112

16 *** 1896: 61 (pod 27., proraćun za 1896.)

17 HR-HDA-f958-kt2-1224/1909: 1

18 KARAMAN, 1980: 278-280; PIPOVIC, 2004.a: 20

19 KARAMAN, 1980: 278-280

20 KARAMAN, 1980: 275

oko Hrvatske stranke i socijalno-politički radikalnije nastrojenih naprednjaka pod vodstvom Josipa Smodlake. Nakon izbora provođenje programa teklo je vrlo sporo i fragmentarno, pa je akcija očito bila proizvod političke taktike austrijske vlade. Ipak su tijekom 1908. godine obavljena stručna putovanja austrijskih stručnjaka radi ispitivanja prilika vezanih za kolonatske odnose i razvitak turizma.²¹ Karaman navodi da je stagnacija vladine aktivnosti u Dalmaciji imala negativan odjek kod onih koji su očekivali odlučnije korake, pa je namjesništvo 13. svibnja 1908. uputilo vladi zahtjev da iz političkih razloga nastoji vratiti povjerenje stanovništva u vladu.²²

Ministarstvo trgovine pokrenulo je u ljeto 1909. godine inicijativu za obnovu vladina Dalmatinskog odbora pa je premijer Richard Bienert-Schmerling odlučio da ga se ponovno sazove 30. kolovoza 1909. godine. Razlog je bilo jačanje težakog pokreta u jesen 1908. godine i ponovno izbijanje u 1909. godini. Dalmatinski je sabor 15. listopada 1909. uputio adresu Franji Josipu I. povodom šezdesetogodišnjice vladavine, ocjenjujući akciju sporom i nedovoljnom te ističući prometnu odvojenost od prirodnog zaleda, što je dodatno potaknuto aneksijom Bosne i Hercegovine. Prvi sastanak odbora u novom sastavu bio je 27. siječnja 1910. godine.²³ Dnevni je red sadržavao: obavještenja predsjedavajućeg o načinu poslovanja i rada, uređenje kolonatskog pitanja u Dalmaciji i pitanja dalmatinske agrarne banke, gradnju vinskog skladišta sa središnjim podrumom u Splitu, izradu programa unapređenja turizma te pitanje dalmatinskih željeznica.

Iz Kubitschekovih i Dvořákovih prijedloga bilo je razvidno povezivanje kulturne baštine s turizmom. Planirane mjere za unapređivanje turizma obuhvaćale su stvaranje infrastrukture: prometnih veza, stanja luka, vodoopskrbe u turističkim centrima. Gradnju hotelskih i kupališnih objekata namjeravalo se prepustiti privatnom poduzetništvu, s mogućim neophodnim subvencijama hotelskim poduzecima tamo gdje je to potrebno.²⁴ Glavni je problem bio angažiranje dovoljno jakih novčarskih zavoda.

AKCIJA SREDIŠNJEGA POVJERENSTVA ZA KULTURNO PROMICANJE DALMACIJE IZ 1909. GLAVNIH KONZERVATORA J. W. KUBITSCHKA I M. DVOŘÁKA

THE 1909 CAMPAIGN OF THE CENTRAL
COMMITTEE FOR CULTURAL PROMOTION
OF DALMATIA, CHIEF ARCHITECTS
J. W. KUBITSCHKEK AND M. DVOŘÁK

Carsko kraljevsko Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje starinskih građevina

na bilo je tijelo državne uprave zaduženo za zaštitu kulturne baštine, osnovano 1850. godine s ciljem očuvanja nepokretne kulturne baštine u državnom i crkvenom vlasništvu, no s djelovanjem je započelo 1853. godine.²⁵ Na čelu mu je do 1863. bio barun Carl Czoernig von Czoernhausen, koji je bio zaslužan za osmišljavanje organizacije institucije i poticanje istraživačkog rada, a nakon njega do 1910. godine barun Joseph Alexander von Helfert, koji ga je reorganizirao i uporno se zalagao za donošenje zakona o zaštiti spomenika.²⁶ Nakon reorganizacije 1911. godine zastitnik (*Protektor*) Središnjega povjerenstva bio je nadvojvoda Franjo Ferdinand, koji

²¹ Usp.: KARAMAN, 1980: 279. Po nalogu Ministarstva poljoprivrede, u proljeće 1908. dr. Hermann Schullern posjetio je jadransko područje Monarhije i izradio elaborat pod naslovom „Das Kolonat in Görz und Gradišca, in Istrien, in Dalmatien und in Tirol“, dok je Dalmaciju obišao odjelni načelnik Richard Riedl koji je izradio izvještaj o turizmu: „Förderung des Fremdenverkehrs in Dalmatien“.

²² KARAMAN, 1980: 279

²³ KARAMAN, 1980: 280-281. Sastav od 1909. godine bio je: predsjedavajući ministar dr. Richard Weiskirchner, kojega je redovito mijenjao dr. A. Engel, te po dva predstavnika ministarstava unutarnjih poslova, financija, trgovine, željeznica, poljoprivrede, prosvjete i javnih radova. Pododbor za turizam činili su: Riedl, dr. Schindler, dr. Krenn, barun Weichs-Glon, Bizzaro i Arndt, uglavnom osobe iz Ministarstva trgovine i javnih radova.

²⁴ KARAMAN, 1980: 283-286

²⁵ Središnje povjerenstvo nekoliko je puta mijenjalo svoj naziv i strukturu. Konstantni dio naziva uvijek je bilo Središnje povjerenstvo. Od 1850. do 1873. nazivalo se C. kr. Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje starinskih građevina (*K. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*), u razdoblju od 1873. do 1911. nazivalo se C. kr. Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika (*K. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*), dok se u razdoblju od 1911. do 1918. nazivalo C. kr. Središnje povjerenstvo za zaštitu spomenika (*K. k. Zentralkommission für Denkmalfpflege*). Sredstva za obnove osiguravala su se najvećim dijelom iz državnog proračuna i Vjerozakonske zaklade, a dio novca trebali su osigurati mjestani – novčano ili u naturi. Pojedine akcije financirali su car Franjo Josip I. i nadvojvoda Franjo Ferdinand. [*** 1856: 17-26; AMST, knjižnica, XXVII. d 49., Statut iz 1873.; *** 1895: 3 (*Personalstand*); *** 1911: 323-328; PIPLOVIC, 2004.b: 7-34]

²⁶ FRODL, 1988: 86, 179

²⁷ AMST, knjižnica, XXVII. d 49., Statut iz 1873.

²⁸ *** 1891: 18-29; PIPLOVIC, 1999: 35-45

²⁹ Riegl, Alois (Linz, 14.1.1858. – Beč, 19.6.1905.), povjesničar umjetnosti i sveučilišni profesor povijesti umjetnosti. Studirao pravo, od 1873. povijest i povijest umjetnosti (kod Büdingera, Sickela, Eitelbergera i Thausinga) na bečkom Sveučilištu, 1883. apsolvirao na Institutu za austrijsko povijesno istraživanje, doktorirao 1883. godine; 1884.-1897. radio u Muzeju za umjetnost i industriju (1886.-1897. voditelj Odjela za tekstil); 1889. predavač na bečkom Sveučilištu, 1894. izvanredni, a od 1897. redovni profesor povijesti umjetnosti na bečkom Sveučilištu; 1903. član Središnjega povjerenstva, 1904. glavni konzervator II. odjeljenja [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 224]. Hrvatski prijevod objavljen u: *** 2006: 349-411.

³⁰ Helfert, Joseph Alexander von (Prag, 3.11.1820. – Beč, 16.3.1910.), dr.iur., političar, povjesničar; studirao na praškom Sveučilištu, 1842. promovirao, 1847.-1848. profesor rimskog i kanonskog prava na Jagelonskom sveučilištu u Krakovu; u državnoj službi: 1841. odvjetnički pripravnik u prokuraturi Češke komore, 1842.-1844. vjezbe-

je za obnove pojedinih objekata odobravao i korištenje vlastitih sredstava. Do Austro-ugarske nagodbe pod nadležnost je Središnjega povjerenstva potpadao čitav teritorij Monarhije, a nakon nje samo austrijski dio u kojem su bile Istra, Kvarner i Dalmacija.

Unatoč nazivu koji je upucivao samo na nepokretnu baštinu, u najranijoj je periodici Središnjega povjerenstva moguće slijediti interes za čitavo područje pojma povijesnog spomenika, dakle i za pokretne spomenike, arhive i arheološka istraživanja. Rezultiralo je to reorganizacijom 1873. godine, kada je djelatnost Središnjega povjerenstva razdijeljena u tri odjeljenja: I. za prethistoriju i antiku, II.

nik u češkoj fiskalnoj službi, 1844.-1846. u praskom Kazenom sudu, 1846.-1847. u dvorskoj i prokuraturi Komore; 1848. zastupnik u bečkom konstitutivnom Parlamentu; 1848.-1861. državni podtajnik u Ministarstvu bogostovlja i nastave pod ministrom Leom Thunom-Hohensteinom; 1859.-1868. član Bečkog starinskog društva; 1863. istupio iz Ministarstva, 30.4.1863. imenovan predsjednikom Središnjega povjerenstva; od 1881. član Gornjega doma Parlamenta. Objavio: *Geschichte der Wiener Revolution*, 1848., *Öffentliche Obsorge für Gegenstände der Kunst und des Altertums nach dem neuesten Stande der Gesetzgebung in den verschiedenen Kulturstaaten*, 1897. [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 104-105]. Imenovanje tehničkog savjetnika: *** 1906: VI.

31 Kubitschek, Josef Wilhelm (Bratislava, 28.6.1858. – Beč, 2.10.1936.), dr.phil., studirao klasičnu filologiju, staru povijest, epigrafiku i arheologiju na bečkom Sveučilištu; 1879. položio učiteljski ispit; 1881. doktorirao; 1881.-1896. gimnazijski profesor u Hollabrunnu i Beču; 1896. redovni profesor rimske starine na Sveučilištu u Grazu; 1897. izvanredni, 1905. redovni profesor u Beču, 1910.-1916. ravnatelj Kabineta kovanica u *Kunsthistorisches Museum*; osnivač Arheološkoga godišnjaka; 1891. dopisnik Središnjega povjerenstva; 1897. konzervator I. odjeljenja za Bruck an der Leitha, okolice Hietzinga, Mödling i Tulln; od 1903. član Središnjega povjerenstva; 1904. glavni konzervator za arheologiju i prethistoriju; 1911. glavni konzervator II. odjeljenja; od 1913. član Spomeničkoga vijeca; od 1918. savjetnik [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 146]. Imenovanje glavnim konzervatorom: BAUER, 1902: VII i *** 1904: VI; PIPLOVIĆ, 2008: 247-261. Kao znanstvenik više se bavio antičkom poviješću, epigrafijom i numizmatikom, a kao glavni konzervator unapređivanjem stručne službe.

32 Dvořák, Max (Roudnice nad Labem, 24.6.1874. – dvojac Hrušovany nad Jevšovkou, 8.2.1921.), dr.phil., sveučilišni profesor, povjesničar i povjesničar umjetnosti. Studirao povijest i pomoćne povijesne znanosti u Pragu i Beču; završio studij na Institutu za austrijsko povijesno istraživanje. 1897. sveučilišni asistent, 1902. docent, 1905. izv. prof. kao nasljednik Aloisa Riegla, 1909. red. prof. bečkog Sveučilišta i predstojnik II. povijesnoumjetničkog instituta bečkog Sveučilišta kao nasljednik Franza Wickhoffa; 1905. glavni konzervator II. odj. za nenjemačka područja, a 1906. član Središnjega povjerenstva; 1907. osnovao ediciju Austrijske umjetničke topografije, 1911. predstojnik Povijesnoumjetničkog instituta Državnoga zavoda za spomenike, 1917.-1918. zamjenik predsjednika Povjerenstva, uz odustajanje od funkcije glavnoga konzervatora. Objavio: *Katechismus der Denkmalfpflege*, 1916.; *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, 1924. [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 54-55]. Imenovanje glavnim konzervatorom: *** 1906: VI.

33 *** 1898: 50

34 KUBITSCHKEK, 1902: 23-26. U protokolu prve sjednice Povjerenstva Dioklecijanove palače (AM-ST, knjžn., VI. g 3: 3), tiskanom 1907., Bulicevim je rukopisom na trećoj stranici zapisano da su sačuvana samo dva primjerka spašljenog protokola: jedan u Arheološkom muzeju u Splitu i drugi kod Wilhelma Kubitscheka u Beču.

za srednji i novi vijek te III. za pomoćne povijesne znanosti.²⁷ Središnje je povjerenstvo bilo naziv gremija sastavljenog od predstavnika ministarstava, akademija i stručnjaka s bečkog Sveučilišta ili javnih muzejskih i galerijskih institucija, koje je redovito zasjedalo u Beču, ali i institucije u cjelini koja je obuhvaćala i mrežu konzervatora i dopisnika po čitavoj Monarhiji. Kako bi se stekao dojam o veličini mreže, dovoljno je ilustrativan podatak da je 1890. godine mrežu djelatnih organa Središnjega povjerenstva u pokrajinama činilo 114 konzervatora i 303 dopisnika.²⁸ Konzervatorska je služba bila počasna, neplaćena, a unatoč dugogodišnjim nastojanjima zakon o zaštiti povijesnih spomenika u Austro-Ugarskoj nikada nije donesen, što je uvelike smanjivalo dijapazon mjera koje su počasnim konzervatorima stajale na raspolaganju te ih dovodilo u nepovoljan položaj, pa je njihov utjecaj postupno počeo slabiti. Koncem 19. stoljeća pokazalo se neophodnim poduzimanje mjera koje bi popravile to stanje.

Alois Riegl napravio je analizu vrijednosti u baštini, objavljenju u „Bit i postanak modernog kulta spomenika“ (*„Wesen und Entstehung des modernen Denkmalkulturs“*, 1903.).²⁹ To je, naime, prva od tri cjeline djela „Prijedlog zakonskog reguliranja zaštite spomenika u Austriji“ (*„Entwurf einer gesetzlichen Organisation der Denkmalfpflege in Österreich“*, 1903.), drugi je dio tekst prijedloga zakona o zaštiti spomenika, dok je treći dio nacrt reorganizacije službe zaštite. Reformama nesklona vlast i predsjednik Helfert, koji je u pravilu bio otvoren imerenim reformama, prihvatili su kao neophodne uvođenje institucija glavnoga konzervatora i tehničkoga savjetnika.³⁰ Ličnosti imenovane glavnim konzervatorima trebale su posjedovati izvrsno stručno znanje, biti odgovorne, zastupati pojedina odjeljenja prema va i nadzirati provođenje svojih odluka putujući po pokrajinama. A. Riegl imenovan je prvim glavnim konzervatorom II. odjeljenja 1904., dok je Joseph Wilhelm Kubitschek bio prvi glavni konzervator I. odjeljenja.³¹ Nakon Rieglove rane smrti ulogu je glavnoga konzervatora II. odjeljenja za nenjemačke pokrajine preuzeo Max Dvořák.³²

Kubitschekovo prvo putovanje u Dalmaciju 1897. godine bilo je vezano za zadaću pregledavanja i procjene zbirke bivšega ravnatelja Arheološkoga muzeja Francesca Carrare.³³ Bio je u kontaktu s konzervatorom Franom Bulićem i informiran o razvoju događaja oko parnice protiv uknjižbe parcela uz zidine Palače u privatno vlasništvo, ali i kasnije.³⁴

Dvořák se na sjednici II. odjeljenja Središnjega povjerenstva 19. svibnja 1905. godine (prije zastupanja Središnjega povjerenstva

SL. 2. JOSEPH WILHELM KUBITSCHKEK
FIG. 2 JOSEPH WILHELM KUBITSCHKEK

na drugoj sjednici Povjerenstva za Dioklecijanovu palaču) zauzeo za očuvanje staroga biskupskog dvora u Splitu zbog povijesne, povijesnomjetničke i ambijentalne vrijednosti.³⁵ Od 1905. godine sudjelovao je kao zastupnik interesa II. odjeljenja Središnjega povjerenstva na zasjedanjima Povjerenstva za Dioklecijanovu palaču.³⁶

Budući da su obojica putovala u Dalmaciju, informacije o pokrajini imali su iz prve ruke. Za istraživače rimske antike Dalmacija je, uz Istru i pojedine lokalitete u ostalim dijelovima Monarhije (Akvileja, Bregenz, Carnuntum, Grado, Petronell, Ptuj), bila jedna od najzanimljivijih pokrajina. Gustoća povijesnih građevina na jugu Monarhije bila je mnogo veća. Postupno se osobito počelo cijeniti dalmatinsku srednjovjekovnu i renesansnu umjetnost, kao i provincijalnu inačicu mletačke umjetnosti. Karakterističan za pokrajinu bio je raskorak između količine i kakvoće graditeljskog naslijeđa i onodobnog siromaštva.

KUBITSCHKEKOVI PRIJEDLOZI

KUBITSCHKEK'S PROPOSALS

Kubitschek se za čestih putovanja u Dalmaciju uvjerio da samo posebna briga Središnjega povjerenstva može osigurati očuvanje, istraživanje i populariziranje brojnih povijesnih ostataka. Formulirao je tri konkretna prijedloga.³⁷

1) Prvi Kubitschekov prijedlog ticao se postavljanja pokrajinskog konzervatora ili ekspaniranog službenika glavnoga konzervatora I. odjeljenja sa sjedištem u Zadru ili Splitu. Naveo je kako se u Središnjemu povjerenstvu sve češće počela razmatrati ideja da se počne s imenovanjem pokrajinskih konzervatora, pri čemu se poglavito vodilo računa o Dalmaciji. Pozvao se na jedan Dvořákov referat iz 1908. godine u kojem je ovaj već bio predložio takvo rješenje jer je smatrao da su mjere nadziranja u Dalmaciji lošije nego u bilo kojoj drugoj austrijskoj pokrajini. Središnje je povjerenstvo na osnovi referata bilo zaključilo da je preporučljivo postavljanje pokrajinskoga konzervatora i odobravanje veće svote novca za sanacijske radove na Dioklecijanovoj palači. Od imenovanja pokrajinskoga konzervatora 1908. godine ipak se odustalo. Kubitschek je smatrao da su predložene mjere bile primjerene potrebama Dioklecijanove palače i interesa II. odjeljenja, ali ne i I. odjeljenja. Smatrao je da istraživanje i iskapanja treba nadrediti ili barem izjednačiti po važnosti s tehničkim uslugama pokrajinskoga konzervatora. Stoga je odlučio, u sklopu nastojanja Ministarstva bogostovlja i nastave oko promicanja Dalmacije, preporučiti da Središnje povjerenstvo pokuša ostvariti, još godinu ranije iznesen, prijedlog postavljanja

ekspaniranog službenika glavnoga konzervatora I. odjeljenja sa sjedištem u Zadru ili Splitu.

A kao jedan od zadataka toga službenika bilo bi temeljito upoznavanje pokrajine. Pozornost bi ponajprije trebao usmjeriti antičkim građevinama razasutim po čitavoj pokrajini „... mjestimice u iznenađujućoj količini i jasnoći...“ koje nisu pokrivene zastitnim slojem zemlje, nadalje „... komadima koji su danas ili ranije uzeti iz zemlje...“ i napokon „... onim mjestima koja su zbog jače građevinske djelatnosti ili nasljeđivanja zemljišta najviše izložena opasnosti od krađe i raznošenja materijala...“.³⁸ Službenik bi se također trebao brinuti za osiguravanje antičkih ostataka, te pisanjem i predavanjima potaknuti i zadržati zanimanje obrazovanog stanovništva za očuvanjem antičkih ostataka, organizirati posjete i u unutrašnjost pokrajine, gdje bi se osim neusporedivih prirodnih ljepota moglo posjećivati i antičke ruševine, te općenito učeni svijet upoznavati s njima. Nadalje bi službenik trebao pokretati spašavanje pokretne baštine i predmeta ili ulomaka izloženih opasnosti izvoza, a informacije je trebao davati na znanje najbližim ili odgovarajućim muzejima. Važna je zadaća trebala biti i sprječavanje nelegalnog izvoza starina u Italiju iz unutrašnjosti pokrajine. Naposljetku trebao bi na čast djelatnosti službe za spomenike omogućiti publikacije i izvješća o nalazima iz pokrajine, iz koje ni Središnjemu povjerenstvu ni Arheološkom institutu od lokalnoga (domaćeg) stanovništva nisu dolazile nikakve vijesti.

Kod provedbe glavni je problem vidio u poklapanjima ingerencija I. odjeljenja Središnjega povjerenstva i Arheološkoga instituta oko pitanja postavljanja pokrajinskoga konzervatora. Smatrao je da je „... ono što se izgleda već pokrenulo za južnu Istru u još većoj mjeri potrebno i hitno za Dalmaciju...“.³⁹ Pri čemu je vjerojatno aludirao na angaziranje Antona Gnirsa kao eksponenta I. odjeljenja.⁴⁰

35 *** 1905: 185-186

36 U izvještaju s pete redovite sjednice Povjerenstva za Dioklecijanovu palaču među popisanim članovima nalazi se Dvořák. [*** 1909: 520]

37 HR-HDA-f958- kt2-1224/1909: 1-6

38 HR-HDA-f958- kt2-1224/1909: 3

39 HR-HDA-f958- kt2-1224/1909: 4

40 Gnirs, Anton (Zatec, 18.1.1873. – Loket, 10.12.1933.), dr.phil., arheolog, prehistoričar. Studirao povijest i filologiju na Njemačkom sveučilištu u Pragu; od 1899. radio na Pomorskoj nižoj realnoj školi u Puli; 1901. bio kustos državne antičke zbirke u Puli; 1902. konzervator I. odj. za kotare Pazin, Pulu i grad Rovinj; 1903. doktorirao; oko 1907. započeo topografsko istraživanje istarskoga obalnog pojasa, od 1925. djelovao u Čehoslovačkom arheološkom institutu. [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 84-85]

41 HR-HDA-f958- kt2-1224/1909: 4

42 WECKBECKER, 1902: 473-485. U Dalmaciji su 1902. postojale sljedeće institucije: arheološka zbirka u Sv. Donatu osnovana 1877., Općinski muzej u Korčuli osnovan

2) Drugi Kubitschekov prijedlog bio je preporučiti Ministarstvu bogostovlja i nastave izradu „... jednog upotrebljivog turističkog vodiča...“ koji bi „... na primjeren način uzeo u obzir umjetnička blaga i još više nadasve brojne spomenike klasičnog i postklasičnog doba...“.⁴¹ U pokrajini Dalmaciji neophodna je izrada vodiča, pri kojoj bi nužno sudjelovalo Središnje povjerenstvo. Zbog praktičnosti trebalo se držati nekoga već postojećeg vodiča te ga primjereno preraditi i ilustrirati. Posao Središnjega povjerenstva sveo bi se na pregovore s odgovarajućom izdavačkom kućom s vlastitom knjižarom, osiguravanje subvencije za umjereno proširivanje opsega i povećanje broja ilustracija vodiča i smanjivanja troškova, te jak nadzor. Dalmatinsko poglavlje trebalo bi se osmisлити u smislu populariziranja i podupiranja zaštite spomenika.

3) Treći Kubitschekov prijedlog bio je preporučiti Ministarstvu čitav sklop dalmatinskih muzeja kao prirodnih skloništa i sabirališta pokretnih predmeta koje treba zaštititi. Nužnom je smatrao izdašnu potporu, ubrzanje proračunski već osiguranih sredstava za novogradnju državnoga Arheološkog muzeja u Splitu i za odgovarajući smještaj muzeja ili muzejskih začetak u Kninu, Biogradu itd., te napose za podupiranje svih muzejskih nastojanja u pokrajini.⁴²

Upadljivo je kako su i Kubitschek i Dvořák u prijedlozima naveli nedostatak odgovarajućega kadra u Dalmaciji za potrebe onodobne suvremene zaštite kulturne baštine. W. Kubitschek namjeravao je imenovati A. Gnirsa ili Mihovila Abramčića unatoč počasnim konzervatorima i dopisnicima koji su već bili imenovani u Dalmaciji.⁴³ Iz nastavka doznajemo da se Gnirs na jednoj sjednici uzega dijela I. odjeljenja pod vodstvom baruna Wilhelma v. Weckbeckera u ožujku 1908. izjasnio kako želi biti na raspolaganju za Istru i mozebitno za ostatak Austrijskoga primorja, ali ne i za Dalmaciju.

1887.; Dubrovacki arhiv, Domorodni muzej u Dubrovniku osnovan 1872., Arheološki muzej u Splitu osnovan 1820. Postojala su dva društva: Starinsko društvo osnovano 1887. s fra Lujom Marunom, koje je 1893. otvorilo muzej; društvo Bihac osnovano 1894. godine, i čitav niz manjih privatnih ili crkvenih zbirki. Kubitschek je spominjao Biograd zbog nalaza iskapanja koja je vodio L. Jelic uz pomoć društva Bihac. [*** 1902.a: 33-34; *** 1902.b: 85-86]

43 Abramčić, Mihovil/Michael (Pula, 11.5.1884. – Split, 8.2.1962.), dr.phil., arheolog; 1902.-1909. studirao filologiju, klasičnu arheologiju i epigrafiku na bečkom Sveučilištu, 1910. promovirao; 1910.-1912. na studijskim boravcima u Italiji i sjevernoj Africi; 1913.-1919. ravnatelj Arheološkoga muzeja u Akvileji, od 1920. u splitskom Arheološkom muzeju, 1926.-1946. voditelj iskapanja u Solinu, na Visu i u Ptuj; vježbenik Središnjega povjerenstva, od 1921. pokrajinski konzervator u Dalmaciji. Objavio: *Poetovio. Führer durch die Denkmäler der römischen Stadt*, 1925. [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 7]

44 HR-HDA-f958-kt 2- 2205/1909: 3-4

DVOŘÁKOVI PRIJEDLOZI

DVOŘÁK'S PROPOSALS

Dvořákov tekst rječito ilustrira polemički stil pisanja i krajnju svrhovitost. Tekst je započeo kulturnopovijesnim kontekstom, a u nastavku naveo gospodarske i političke razloge za šest predloženih žurno potrebnih mjera. Smatrao je da akcija gospodarskog i kulturnog podizanja Dalmacije ne bi bila potpuna ukoliko ne bi bila povezana s mjerama očuvanja i populariziranja starih umjetničkih blaga 'čudnovate pokrajine'.

Kulturnopovijesni uvod relativno je kratak i zanimljiv: „Dalmacija je stara zemlja visoke kulture. Odigrala je u posljednjim stoljećima rimskog carstva samostalnu visokovaznu ulogu u razvoju umjetnosti. Tako je u ranom srednjem vijeku postala jednim od najvažnijih europskih umjetničkih područja čija se izvanredna uloga posljednjih godina sve više prepoznaje i vrednuje. Iako je samostalni položaj u mletačkom razdoblju oslabio, Dalmacija je i u vremenu nakon, sve do 18. stoljeca, zanimljiv visokopozicionirani emporij umjetničke kulture koja je dolazila iz Mletaka, koja je u novoj domovini uzela osobite forme i zemlji dala umjetničko obilježje, koje pokazuje izvanrednu moć i neiscrpnu originalnost mletačke umjetnosti u pokrajinskoj varijaciji. Ne bi trebalo biti drugog primjera nakon antike gdje je kolonija u tolikoj mjeri bila umjetnički ovladana i prozeta. Nakon ovog više od tisućgodšnjeg procvata dolazi doba najveće propasti koje dopire do naših dana, tako da se danas Dalmaciju što se tiče novog stvaralaštva mora ubrojiti među umjetnički najsiromašnije pokrajine monarhije.

Tome se ne može pomoći samo gospodarskim mjerama ili presađivanjem umjetničkih produkata i umjetničkih formi. U pustinji se ne može zasaditi vrt i sva nastojanja oko podizanja kulturne i umjetničke razine u posljednja dva stoljeca kulturno i umjetnički tako osiromašene pokrajine mogu donijeti ploda samo ako se nanovo pobudi razumijevanje za kulturne i umjetničke vrijednosti. To se može dogoditi samo na način da se probudi opće sudjelovanje u staroj slavnoj tradiciji pokrajine, koje bi u nadmetanju s prošlošću vodilo višem poimanju životnih potreba, kulturnih i socijalnih obveza.“⁴⁴

U nastavku je Dvořák naglasio gospodarsku i političku važnost brige za kulturnu baštinu. Glavni gospodarski argument jest zapuštenost dalmatinskoga umjetničkog posjeda koji bi mogao postati glavnim zamašnjakom (kulturnog) turizma, dok je u političkom kontekstu naglasio talijanske pretenzije. Smatrao je da je briga o starom umjetničkom blagu s gospodarskog stanovišta hitno potrebna jer predstavlja „... veliku materijalnu vrijednost

SL. 3. MAX DVOŘÁK
FIG. 3. MAX DVOŘÁK

koja je na razne načine podcijenjena zbog besprimjerno manjkave javne ingerencije...”.⁴⁵ Istaknuo je kako je proteklih desetljeća mnogo toga nestalo, uništeno i upropasteno iz neznanja, gramzivosti, ili zbog toga što nije pronaden nitko tko bi zaštitio propadajuće spomenike. Za pojedine objekte tvrdi da „... ne bi mogli biti teže zapostavljeni niti da se nalaze u arapskoj pustinji...”.⁴⁶

Dvořák je naglasio jačanje turizma u Italiji, koji se u posljednjih pet godina udeseterostručio, te da je i u Dalmaciji počeo igrati važnu ulogu. U tom je kontekstu konstatirao: „Spomenička su blaga jedne pokrajine, uz krajobrazne ljepote, žila kucavica modernog turizma, kojem se čini velika šteta, ako se dopusti da stari spomenici propadnu, kao što se to višekratno događa u Dalmaciji.”⁴⁷ Sjajan turistički potencijal Dalmacije vidio je u dvjema okolnostima – prevladavanju dogmatizma u umjetničkoj teoriji i sve češćem uživanju u ambijentalnim vrijednostima umjesto u apsolutnoj umjetničkoj vrijednosti starih spomenika.

Istaknuo je kako – za razliku od dogmatizma proteklih desetljeća, za koji je postojala samo umjetnost Firence i Rima ili njihovih provincijalnih ostvarenja – raste zanimanje za ranije zanemarenu mletačku umjetnost, što bi se sigurno trebalo proširiti i na područja gdje mletačka umjetnost u spoju s veličanstvenom prirodom može ponuditi nezaboravne dojmove. Smatrao je da postoji malo zemalja koje bi posjetitelju nudile toliko obilje slikovitih vizura gradova i pojedinačnih predjela kao Dalmacija, da broj stranaca u budućnosti neće biti ništa manji nego u Italiji ili Španjolskoj, te da će oni postati izdašan izvor materijalnog blagostanja i kulturnog podizanja.

Naznačio je politički aspekt brige o staromu umjetničkom blagu tvrdnjom kako talijanski fotografi sve češće nude fotografije primorskih i dalmatinskih umjetnina pa se svaka tri mjeseca u pojedinoj talijanskoj umjetničkoj reviji pojavi članak o umjetničkim spomenicima u Dalmaciji ili Austrijskom primorju.⁴⁸ Smatrao je da bi Austrija trebala biti pokretač populariziranja umjetničke baštine na svome teritoriju te da tu zadacu, aludirajući na talijanske teritorijalne pretenzije, ne bi smjela prepustiti Italiji. Gospodarska situacija u austrougarskoj krunskoj zemlji Dalmaciji bila je teška usprkos velikim razvojnim potencijalima. Stoga je dalmatinski namjesnik Nikola Nardelli 1906. potaknuo stvaranje Vladine akcije za gospodarsko podizanje Dalmacije. Pomnijim se promatranjem pokazuje da je akcija bila reakcija na stvaranje ‘politike novoga kursa’ i separatističke tendencije na jugu Monarhije. Prijedloge za kulturno podizanje pokrajine iznijeli su i glavni konzervatori C. kr. Središnjega povjerenstva za prou-

čavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika Joseph Wilhelm Kubitschek i Max Dvořák. Naslovili su ih Akcija Središnjega povjerenstva za kulturno promicanje Dalmacije te učinili dijelom Vladine akcije. Budući da je Vladina akcija u doba nastanka prijedloga bila u stanju mirovanja, direktan poticaj za nastanak najvjerojatnije su bili novinski članci objavljeni nakon boravka poznatoga austrijskog književnika, zagovornika modernističkih ideja Hermanna Bahra u Dalmaciji u veljači 1909. godine. Vecina prijedloga realizirana je u sljedećih nekoliko godina, primjerice, konsolidacijski radovi na trogirskoj katedrali i Dioklecijanovoj palači, imenovanje pokrajinskih konzervatora i stipendiranje Hansa Folnesicsa radi bavljenja dalmatinskim spomenicima.

Sve dotad provedene akcije zaštite i populariziranja dalmatinskih umjetnina bile su „... u grubom neskladu s opisanim velikim kulturnim i materijalnim interesima...”.⁴⁹ Temeljni je problem vidio u nedostatku potrebnih sredstava, a ne nedostatku dobre volje i inicijative. Dalmatinske je spomenike velikim dijelom smatrao neistraženima, nepoznatima i u stadiju raspadanja „... kao da se nalaze na nepristupačnim teritorijima, a ne u civiliziranoj državi...”.⁵⁰

Dvořák je iznio šest mjera koje bi najhitnije trebalo provesti u Dalmaciji.

1) Prva mjera bila je organiziranje stručnoga nadzora spomeničkog posjeda. Smatrao je da počasni konzervatori nisu dovoljni za stručni nadzor te da su pravni aspekti i populariziranje zaštite spomenika opsežni poslovi koje se ne može volonterski obavljati u slobodnom vremenu. Zalagao se za zapošljavanje jednoga ili dva znanstveno obrazovana službenika – bilo kao pokrajinskih konzervatora, bilo kao eksponiranih tajnika Središnjega povjerenstva. Podjela službe bila je poželjna, budući da grčki i rimski spomenici zahtijevaju različit pristup i obrazovanje stručnjaka od spomenika srednjega i novoga vijeka. Dužnost pokrajinskih konzervatora bila bi nadziranje spomenika u čitavoj pokrajini, predlaganje odgovarajućih mjera konzerviranja, zatim istraživanje, populariziranje i promoviranje razumijevanja staroga umjetničkog blaga.

2) Druga je mjera bila otklanjanje opasnosti urušavanja čitavih objekata ili važnih dijelova svjetski poznatih dalmatinskih spome-

⁴⁵ HR-HDA-f958- kt 2- 2205/1909: 5

⁴⁶ HR-HDA-f958- kt 2- 2205/1909: 5

⁴⁷ HR-HDA-f958- kt 2- 2205/1909: 6

⁴⁸ Pod ‘primorski’ misli se na austrijsku pokrajinu Austrijsko primorje (njem. *Küstenland*, tal. *Litorale*), koje je teritorij obuhvaćao Istru, Kvarner te gradove Trst, Goriciju, Gradišku i Tolmin s pripadajućim područjima, a danas je razdijeljen između Italije, Slovenije i Hrvatske.

nika graditeljstva, kao što su Dioklecijanova palača u Splitu ili katedrala u Trogiru.

3) Treća se mjera odnosila na osiguravanje konstantnoga godišnjeg financiranja za pravovremene kontinuirane popravke i sanacije manjih oštećenja kako bi se spriječilo daljnje propadanje i veća oštećenja, te otklonilo buduće restauratorske radove.

4) Vrlo je zanimljiv bio četvrti prijedlog osnivanja državnog, pokrajinskog ili državno subvencioniranog muzeja u Dubrovniku za umjetnine srednjega i novoga vijeka te etnografske predmete. Smatrao je da bi materijala za jedan takav muzej bilo napretek i da bi bio mnogo bogatiji od sličnih u drugim zemljama. Naglasio je da je Dalmacija uz Crnu Goru vjerojatno jedina europska pokrajina u kojoj ne postoji takav muzej. Državni muzeji u Splitu i Zadru uglavnom su usredotočeni na predmete klasične i starokršćanske umjetnosti. U zbirke su prihvaćali i pojedine predmete iz kasnijih umjetničkih razdoblja, ali uglavnom se radilo o slučajnim darovima i akvizicijama lokalnoga karaktera. Činjenica da muzeji nisu sustavno skupljali predmete iz srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja, davala je na važnosti prijedlogu za osnivanje muzeja. Spasilo bi se time mnogo umjetnina, pogotovo u privatnom vlasništvu, kojima je prije ili kasnije prijetila prodaja u inozemstvo. Smještaj muzeja u Dubrovnik bio je krajnje poželjan jer je turistički centar i posjeduje najviše umjetnina srednjega i novoga vijeka, kao i djela pučke umjetnosti.

5) Peta mjera bila je raspisivanje stipendija za arheologe i povjesničare umjetnosti radi povijesnoumjetničkih istraživanja i objavljivanja studija o dalmatinskim spomenicima.

6) Šesti se prijedlog odnosio na popularizaciju dalmatinskoga umjetničkog blaga, a obuhvaćao je dvije mjere: objavljivanje stručnoga arheološkog i povijesnoumjetničkog vodiča te subvencioniranje fotografa koji bi postupno snimio sve vrijedne spomenike i jeftino prodavao albume poput velikih talijanskih izdavača.

Navedene je mjere označio minimumom za zaštitu umjetničke baštine u Dalmaciji. Financijski su trebale stajati 700.000 do 800.000 kruna, od čega bi se jedan dio iskoristio za neodgodive jednokratne troškove, a ostatak kao kapital iz kojeg bi se mogle podmiriti konstantne godišnje potrebe. Na kraju je još jednom naglasio političku važnost ulaganja u

SL. 4. POGLED NA SPLIT SA ZAPADA, POSLIJE 1900.
FIG. 4 VIEW OF SPLIT FROM WEST, AFTER 1900

dalmatinsku umjetničku baštinu, aludirajući na talijanske pretenzije u doba krize izazvane aneksijom Bosne i Hercegovine. Naveo je da je 'siromašna Italija' 1908. godine iz svoga proračuna izdvojila 4.000.000 lira za konzerviranje spomenika graditeljstva u Veneciji te da joj „... mali iznos od 700.000 do 800.000 kruna u svrhu kulturnog i gospodarskog podizanja Italije ne bi trebao igrati ulogu...”.⁵¹

Kubitschek je 9. svibnja 1909. godine pozitivno ocijenio Dvořákové prijedloge, a pogotovo pozdravio ideju da se dalmatinske teme učine predmetom studija. Predlagao je da se zajedno s don Franom Bulićem detaljno rasprave sve točke prijedloga.⁵² U lipnju 1909. godine Bulić je boravio u Beču i prisustvovao sjednici Austrijskoga arheološkog instituta, tako da je do predloženoga susreta moglo doći.⁵³

ALOIS RIEGL, MAX DVOŘÁK I REORGANIZACIJA SREDIŠNJEGA POVJERENSTVA 1903.-1910.

ALOIS RIEGL, MAX DVOŘÁK AND THE CENTRAL COMMITTEE'S REORGANISATION IN 1903-1910

Kubitschek je pri provedbi svoga prvoga prijedloga vidio problem u preklapanju ingerencija I. odjeljenja Središnjega povjerenstva i Arheološkoga instituta. Od reorganizacije 1873. godine Središnje je povjerenstvo pokrivalo čitavo područje povijesnoga spomenika, a I. odjeljenje bilo je zaduženo za prethistoriju i antiku. Tijekom 19. stoljeća, međutim, događao se proces raslojavanja povijesnih disciplina, koje su se počele i emancipirati. Važan događaj bilo je osnivanje Austrijskoga arheološkog instituta (*Österrei-*

49 HR-HDA-f958- kt 2- 2205/1909: 8

50 HR-HDA-f958- kt 2- 2205/1909: 8

51 HR-HDA-f958- kt 2- 2205/1909: 12

52 HR-HDA-f958- kt 2- 2205/1909: 1

53 BONACIĆ MANDINIĆ, 1984: 112

chisches archäologisches Institut) 15. ožujka 1897. godine, kojega je prvi ravnatelj bio Otto Benndorf, onodobni najznačajniji znanstvenik klasične arheologije u Austriji.⁵⁴ Nakon osnutka Instituta neko je vrijeme bilo nesredeno pitanje odnosa I. odjeljenja Središnjega povjerenstva i Arheološkoga instituta. Zato je 1898. godine izmijenjen statut Središnjega povjerenstva, gdje je navedeno kako Povjerenstvo treba postupati usklađeno s Institutom.⁵⁵ Pod nadležnost Instituta potpalo je upravljanje državnim muzejima u Akvileji, Puli, Zadru i Splitu, a u djelokrug – vođenje i nadgledanje radova na području klasične arheologije, odnosno organiziranje arheoloških putovanja, izdavaštvo, nadzor svih subvencioniranih iskapanja i vođenje studija austrijskih stipendista u inozemstvu.⁵⁶ U zadacu Središnjega povjerenstva i dalje su pripadali povijesnoumjetnički i konzervatorski aspekti bavljenja antičkim razdobljem, proučavanje, očuvanje, održavanje i popravljavanje spomenika. Središnje je povjerenstvo na prekretnici stoljeća bilo u krizi, a novoosnovani Arheološki institut širio je djelatnost pa je dolazilo i do preklapanja ingerencija.

Pokrajinski konzervatori trebali su biti jedan od organa u novom ustroju službe zaštite, koji je osmislio Riegl. Usporedivši Riegljev koncept i Dvořákovu reorganizaciju Povjerenstva 1911. godine, sasvim je jasno da se Dvořák uz potrebne izmjene pridržavao toga koncepta. Predsjednik Helfert opirao se radikalnim promjenama, pa su se one dogodile tek nakon njegove smrti 1910. godine. Dvořák je u razdoblju od 1905. do 1910. postupno uvodio promjene. Jedna je od najvažnijih, također unutar Rieglova plana, bila pokretanje inventarizacije kluturne baštine, a počela se realizirati pokretanjem Austrijske umjetničke topografije 1907. godine. Pokrajinski je konzervator trebao biti glavom pokrajinskog zavoda za spomenike. Radilo se dakle o jednom od koraka u ostvarivanju Rieglve vizije preustroja Središnjega povjerenstva.

U Dalmaciji je 1909. bilo 10 konzervatora i 15 dopisnika, no Kubitschek je smatrao da za službu pokrajinskoga konzervatora ili ekspoziranog službenika glavnoga konzervatora I. odjeljenja nema odgovarajućeg kadra.⁵⁷ I Dvořák je istaknuo da u pokrajini nema odgovarajućih snaga za nadziranje spomenika te se zalagao za profesionalizaciju konzervatorske službe. Jedna od važnih Riegljevih ideja bila je upravo profesionalizacija službe zaštite. Pčasni konzervatori imenovani u pokrajinama obnašali su svoju službu uz neku drugu profesionalnu obvezu. Vizija buduće službe zaštite obuhvaćala je stručno školovane profesionalne konzervatore uz zadržavanje postojeće mreže dokazanih konzervatora i dopisnika.⁵⁸

Pozitivne okolnosti za ostvarivanje turističkog potencijala Dalmacije Dvořák je vidio u prevladavanju dogmatizma u teoriji umjetnosti i sve većem davanju prednosti ambijentalnoj vrijednosti nad apsolutnom umjetničkom vrijednošću. Dvořák je pojasnio što smatra dogmatizmom i objasnio poveznicu između novog odnosa prema umjetničkoj baštini starijih razdoblja i kulturnoga krajolika.⁵⁹ Istaknuo je kako je interes za antičku umjetnost postojao i prije razdoblja klasicizma, no da je klasicizam manje polazio od vrjednovanja određenih umjetničkih kvaliteta antičkih umjetnina, a više od historijske doktrine prema kojoj je umjetnost klasične starine stvorila uzore za sva vremena. Razlikovanje umjetnina prema estetskim teorijama ubrzo je preneseno na novu umjetnost. Djela određenoga umjetničkog razdoblja postala su paradigmom za sva vremena. Koliko god da su različite doktrine koje su se pojavljivale nakon klasicizma, Dvořák ih naziva teorijsko-umjetničkim *Credima (sic!)*, bile međusobno različite, zajedničko im je bilo da nisu polazile od stvarnog značenja spomenika za umjetničku kulturu prošlosti i sadašnjosti, nego – slično ranijem klasicizmu – od vrjednovanja određenih umjetničkih razdoblja pod utjecajem historijskih, filozofskih ili političkih doktrina. U nastavku je redom nabrojio doktrine 19. stoljeća kojima je zamjerao dogmatizam: klasicizam (koji je prepoznavao samo Grke i Palladija), pokret *Sturm und Drang* (koji se oduševljavao srednjim vijekom, a to je oduševljenje najjasnije bilo izraženo u Goetheovu apostrofiranju kate-

⁵⁴ WERNER, 1903: 39-40. Benndorf, Friedrich August Otto (Greiz /Tiringija/, 13.9.1838. – Beč, 2.1.1907.), povjesničar umjetnosti i arheolog. Studirao teologiju u Erlangenu i povijest umjetnosti u Bonnu; 1868. bio docent na Sveučilištu u Göttingenu; 1869. profesor klasične arheologije u Zürichu; 1871. u Münchenu; 1872. red. profesor na Sveučilištu u Pragu; 1877. na arheološko-epigrafskom seminaru bečkog Sveučilišta; 1882. dopisnik Središnjega povjerenstva za Donju Austriju. [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 22]

⁵⁵ AMST, knjižnica, 51 b 14: prgf. 1

⁵⁶ WERNER, 1903: 39-40

⁵⁷ Stanje u Dalmaciji 15. lipnja 1909. [*** 1909: XV-XVIII]. Konzervatori (nepopunjena su bila konzervatorska mjesta I. i II. odjeljenja za Kotor): Josip Bersa von Leidenthal, računovodstveni službenik u namjesništvu, kustos odjela za antiku Muzeja sv. Donata u Zadru (I. odjeljenje za kotarska poglavarstva Benkovac, Knin, Šibenik i Zadar) od 1900., potvrđen 25.1.1906., br. 47230 iz 1905.; Monsignore vladin savjetnik Frane Bulic, umirovljeni c. kr. ravnatelj gimnazije, ravnatelj Državnog muzeja u Splitu (I., II. i III. za kot. Kap. Imotski, Hvar, Makarska, Metković, Supetar, Sinj i Split) za I. i II. od 1880., potvrđen 12.4.1905., br. 11929; za III. od 1891., potvrđen 23.4.1906., br. 14656.; Josip Čičin, učitelj na državnoj gimnaziji u Kotoru, III. za kotar Kotor, imenovan 6. 5. 1904., br. 11051.; Tullius Erber, umirovljeni gimnazijski profesor u Zadru (III. za kotare Benkovac, Knin, Šibenik i Zadar), vitez ordena FJ, imenovan 16.7.1904., br. 22197.; dr. Luka Jelic, profesor na rimokatoličkom središnjem teološkom učilištu (Lehranstalt) u Zadru (I. za kot. Kap. Benkovac, Knin i Šibenik), imenovan 30.5.1907., br. 19537.; dr. Milorad Medini, gimnazijski profesor u Du-

drale u Strasbourgu), slavljenje gotike (u Francuskoj kao najneckvenijeg, u Njemačkoj kao najnacionalnijeg, a od strane crkvenih romantičara kao najcrkvenijeg stila), nazarstvo i Burckhardtovu apoteozu talijanske renesanse. Dvořák je naglasio da je službena zaštita spomenika proizašla iz prevladavajućih doktrina pa pod svoje okrilje stavljala spomenike koje se iz estetskih ili ostalih razloga prepoznavalo kao posebno važne i vrijedne očuvanja.

Karakteristika novoga kulta spomenika koji je inaugurirao A. Riegl bila je da se više nije ograničavao samo na djela posebno poznatih umjetnika, razdoblja ili umjetničkih djela koja su odgovarala određenim estetskim preduvjetima, nego je obuhvaćao sve spomenike koji su u stanju izazvati u gledatelja impresije koje potječu od duševnog sudjelovanja u spomenicima kao dokumentima postanka i nestanka pojedinih razvojnih zakonitosti. Nije se više radilo o određenom umjetničkom ili drugom nekom idealu koji tražimo u umjetninama iz prošlosti, nego nas zanima svaki spomenik, svaki fragment spomenika koji bi se mogao promatrati kao vjerodostojan svjedok umjetničke posebnosti prošlih generacija i razvoja umjetnosti u proteklim razdobljima. Prema Dvořáku izvor novoga općeg sudjelovanja u umjetničkoj ostavštini prošlosti nije samo svjesna ili nesvjesna borba pojedinaca, generacija i čitavog čovječanstva oko svladavanja formalnih umjetničkih problema, već su te veze mnogo dublje i univerzalnije zahvaljujući novom odnosu koji stare spomenike povezuje s opcom

brovniku (III. kotar Dubrovnik), imenovan 6.5.1904., br. 11051.; dr. Josip Posedel, gimnazijski ravnatelj u Dubrovniku (I. i II. za kot. Kapetaniju Dubrovnik), imenovan 6.5.1904., br. 11051.; Carski savjetnik Ivan Smiric, profesor na realnoj školi i voditelj Muzeja sv. Donata u Zadru, vitez reda Franje Josipa (II. za grad Zadar) od 1877., potvrđen 17.9.1908., br. 34660.; Bartolomej Tamino, Oberbaurath (visi građevni savjetnik) pri Namjesništvu u Zadru (II. za kotare Benkovac, Šibenik i Zadar, izuzev grad Zadar) od 1893., potvrđen 17.9.1908., br. 34660.; dr. Natale Trojanis, Erzpriester (protopop, prvosvećenik) u Korčuli (I., II. i III. za kotar Korčula) od 1890., potvrđen 17.7.1905., br. 25854.

Dopisnici: Ignaz Amerling u Dubrovniku; Tomislav Brajković, gimnazijski ravnatelj u Zadru; Nikola Dapar, gradonačelnik u Benkovcu; Gian Domenico Fanfogna conte de Garagnin u Trogiru; Gustav W. Gessmann, pisac, savjetnik Ministarstva javnih radova u Dubrovniku; Ciril Iveković, građevni savjetnik pri Namjesništvu u Zadru; don Pietro Kaer, župnik u mjestu Rasline pokraj Šibenika; Simun Lalic, gradonačelnik u Kistanjama; Dr. Giorgio Marcocchia, kotarski inženjer u Splitu; Lujo Marun, franjevac, predstojnik Starinarskoga društva u Kninu; Vincenzo Miagostovich, prof. u miru u Šibeniku; Vicko Milic, predsjednik Okružnog suda u miru, gradonačelnik grada Splita; Josip Modrić, posjednik u Benkovcu; Simun Simonić, općinski službenik u Šibeniku i Vid Vuletić-Vukasović, učitelj na Pedagoškom učilištu u Dubrovniku.

58 RIEGL, 1903: 127-128

59 DVOŘÁK, 1974: 107-110

60 CHOAY, 2001: 102-116

61 JOKILEHTO, 2001: 191-198

62 Prvi takav izvještaj u: NEUWIRTH, 1902: 305-307

SL. 5. POGLED NA SPLIT SA ZAPADA, POSLIJE 1900.
FIG. 5 VIEW OF SPLIT FROM WEST, AFTER 1900

umjetničkom i socijalnom kulturom našega vremena. Iz toga je proizlazila i ljubav prema zavičaju u kojem su stari spomenici dokumenti stare kulturne pripadnosti, genealogija sadašnjosti. Dvořák je takvo stajalište iznio i u kulturnopovijesnom uvodu svojih prijedloga, istaknuvši da se kulturno i umjetničko podizanje osiromašene pokrajine može dogoditi samo buđenjem općega sudjelovanja u staroj slavnoj tradiciji pokrajine, a to bi vodilo višem poimanju životnih potreba te kulturnih i socijalnih obveza.

U Dvořákovim se stajalištima zrcali povezanost sa srednjoeuropskim konzervatorskim pokretom. Nove ideje u zaštiti kulturne baštine potkraj 19. stoljeća i na prekretnici stoljeća pojavile su se u Italiji (Boito) i u Austriji (Riegl), a time je počeo proces sintetiziranja suprotstavljenih restauratorskih i antirestauratorskih stajališta.⁶⁰ U germanofonim je zemljama još polovicom 19. stoljeća započela kritika restauratorskih intervencija, a intenzivirana je u osamdesetim i devedesetim godinama. Rezultiralo je to osnivanjem časopisa *Denkmalpflege* 1899. godine i manifestacije „Dani konzervacije“ (*Tage der Denkmalpflege*) godinu dana poslije, koja je jednom godišnje okupljala stručnjake angažirane u zaštiti kulturne baštine.⁶¹ Na tim su susretima – prikazi kojih su objavljeni u periodici – od 1902. godine sudjelovali i predstavnici Središnjega povjerenstva.⁶² Uz novo poimanje intervencija u baštinu, koje se temeljilo na primarnosti preventivne zaštite, konsolidacije i čiste konzervacije, sve se više pozornosti počelo pridavati i zaštiti vizura i kulturnoga krajolika koje je objedinjavao pojam *Heimatschutz*. No teoriju i praksu zaštite kulturne baštine u njemačkomu govornom području

početkom 20. stoljeća obilježila su teorijska razmišljanja Riegla i Dvořáka, najvažnijih predstavnika klasične Bečke škole povijesti umjetnosti, koji su stvarali metodologiju povijesti umjetnosti i emancipirali ju kao samostalnu povijesnu disciplinu. Istovremeno su unutar povijesti umjetnosti profilirali konzervaciju kao zasebnu struku. Rieglove ideje jednakovrijednosti svih stilskih epoha i teorija vrijednosti u bastini utjecali su i na suvremeno poimanje kulturne baštine i njenih metodoloških osnova.

POVEZANOST HERMANNA BAHRA S NASTANKOM KUBITSCHKOVIH I DVOŘÁKOVIH PRIJEDLOGA

HERMANN BAHR'S ASSOCIATION WITH KUBITSCHKEK AND DVOŘÁK'S PROPOSALS

Kada su se pojavili Kubitschekovi i Dvořákovij prijedlozi, Vladina akcija bila je u stanju mirovanja odnosno manjeg intenziteta. Postoje prilično uvjerljive indicije da su na nastanak prijedloga utjecali novinski napisi austrijskoga književnika Hermanna Bahra i baruna Leopolda Chlumeckog nakon Bahrova putovanja u Dalmaciju u veljači 1909. godine.⁶³

Bahr nije bio tada prvi put u Dalmaciji, ali je bio u osjetljivu trenutku aneksijske krize, kad se osjećao strah od mogućeg izbijanja ratnog sukoba, a sam je kao promatrač prisustvovao jednom ročištu zagrebackoga Veleizdajničkog procesa, dok je novinskim napisima izazivao suvremene austrijske vladajuće strukture.⁶⁴ Nakon aneksije Bosne i Hercegovine južnoslavenski je dio Monarhije postao važan jer je Franjo Ferdinand kao budući vladar namjeravao umanjiti ulogu ugarskoga dijela Monarhije nauštrb neriješenih nacionalnih pitanja. Hrvati i hrvatske zemlje uživali su njegovu naklonost jer im je bio namijenio važnu ulogu u konceptu trijalističkog uređenja Monarhije – ujedinjenja Hrvatske i Slavonije, Dalmacije i Bosne u južnoslavenski entitet unutar Monarhije. Takva se politika izravno sukobljavala s ugarskim i srbijanskim interesima, ali i s interesima većega broja struja u hrvatskom političkom životu. Upravo iz straha od jačanja srbijanskog utjecaja i zaštite austrijskih interesa vodili su se Veleizdajnički proces u Zagrebu, a poslije i Friedjungov proces u Beču.

Bahr je o Dalmaciji u kasnije objavljenom „Dalmatinskom putovanju” pisao s izricitim simpatijom, zalažući se za uvid u probleme pokrajine iz perspektive dalmatinskih intelektualaca. Vodio je korespondenciju s Ivom Vojnovićem i tako dobio preporuke za sastanke s intelektualcima: Stjepanom Kneževićem u Dubrovniku te Josipom Smolakovim

Franom Bulićem u Splitu, dok susret s Milanom Begovićem, „dalmatinskim d'Annunzijem”, nije bio moguć zbog njegove odsutnosti.⁶⁵ Bahr je bio upoznat s hrvatskom književnosti, ali i s protagonistima splitske likovne moderne okupljene oko „Duje Balavca”.⁶⁶ Rubnu je pokrajinu tako prikazao civiliziranom, živom, suvremenom sredinom.

Kao preludij za knjigu objavio je 3. ožujka 1909. godine u dnevnom listu „Neue Freie Presse” opis „Dalmatinske pustolovine”.⁶⁷ Opisao je štetu koju je turizmu nanosila ratna buka te neugodna iskustva s činovnicima, pripadnicima oružništva ili redarstva, koji su bili nepovjerljivi prema putnicima u Dalmaciju, a osobito prema onima koji su kanili putovati u Crnu Goru. Naglasio je kako redarstvo odnosno uprava čine pokrajinu nesigurnom, da su je Austrijanci zaposjeli, ali ju ne asimiliraju zbog obostranoga nedostatka povjerenja. Odgovor L. Chlumeckoga, člana moravskoga pokrajinskog parlamenta, jednoga od direktora austrijskog Lloydja i političkog urednika revije „Österreichische Rundschau”, koji je pripadao velikoaustrijskim krugovima oko Franje Ferdinanda, uslijedio je 15. ožujka 1909. godine.⁶⁸ Optužio je Bahra da „jetku lužinu svoga ruga” kao obično izljuje na austrijsku upravu jer se u predvečerje rata usudila nadzirati promet stranaca u zemlji u kojoj krstare uhode i na koju vreba neprijatelj, te mu je zabranila veselo skljojati kodakom u okružju tvrđave.⁶⁹ Spočitava mu površnost i jednostranost u donošenju sudova. Austrijske su vlade griješile u tomu što su desetljećima čekale da Dalmatinac sam stvori priliku za rad i brine se o materijalnim potrebama zemlje, a danas kada vlada hoće sama izazvati preporod, Dalmatinci se protive tuđem miješanju. Dok Bahr ne pronade recept, Dalmacijom je najbolje upravljati kao kolonijom u koju treba sve unijeti: kapital, ljude, poticaje i ideje.

Preostali dio komunikacije između Bahra i Chlumeckoga nije bio javan i odvijao se preko Glossyja, urednika u reviji „Österreichische

⁶³ Bahr, Hermann (Linz, 19.7.1863. – München 14.1.1934.), pjesnik i pisac. Studirao je klasičnu filologiju, pravo i ekonomiju u Beču, Cernovicama i Berlinu; boravio u Parizu, Švicarskoj, Španjolskoj i Rusiji; bio jedan od voditelja „Freie Bühne” u Berlinu, gdje se sprijateljio s Arnom Holzom i Josefom Kainzom. Od 1894. živio je u Beču kao pisac, dramaturg i kazališni kritičar, od 1912. u Salzburgu, od lipnja do studenoga 1918. djelovao u ravnateljstvu bečkog Burgtheatra, a od 1922. u Münchenu. [*** 1957: 44].

⁶⁴ Chlumecký, Leopold, barun (Beč, 3.2.1873. – Buenos Aires, 14.1.1940.), političar i novinar. Od 1898. do 1906. studirao je pravo, bio suradnik u *Österreichische Rundschau*, a od 1906. jedan od izdavača. Kao poklonik imperijalističke politike, neumorno je djelovao na ostvarenju ideja prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. Od 1918. živio je u Beču, Mađarskoj, Švicarskoj i južnoj Francuskoj, a od 1938. u Južnoj Americi. [*** 1957: 144]

⁶⁵ BAHR, 1991: 56 (o strahu od izbijanja rata), 70-71 (o trijalizmu), 115-120 (o Veleizdajničkom procesu)

Rundschau”, a objavljen je u „Dalmatinskom putovanju”.⁷⁰ Bahr je 19. ožujka napisao odgovor upućen uredniku Glossyju, no rukopis se bio neobjašnjivo izgubio, a nije objavljen ni nakon ponovnog slanja u broju od 9. travnja, no urednik ga je priopćio barunu Chlumeckom. Bahr je u pismu Glossyju naglasio kako Dalmaciju i Dalmatince poznaje godinama te da oni štošta znaju o barunu Chlumeckom. Predlagao je da se u Dalmaciji, za promjenu, pokuša upravljati razumom, dobrohotnošću i zakonitošću. Smatrao je da Dalmacija treba pomoć, ali da ona nije došla iz Beča, pa je u dva navrata predlagao da se u pokrajini angažiraju bogati Prusi. Chlumecky se u pismu Glossyju izjasnio da bi rado čuo Bahrov glas u stručno utemeljenom članku u kojem bi se raspravljalo o prigovorima dalmatinskoj upravi i dalo prijedloge za njeno poboljšanje, ali da se ne može složiti s Bahrovim odgovorom.

U naznakama je prisutan sukob između modernista i tradicionalista. I jedni i drugi vidjeli su budućnost Monarhije u riješenim nacionalnim pitanjima s vodećom kulturnom ulogom germanofonoga dijela. Razlika je proizlazila iz različitih pogleda na suvremeno kulturno i umjetničko stvaralaštvo. Bahr, kao jedan od glavnih promotora moderne u Austriji uopće, bio je apsolutni zagovornik svega drukčijega i novoga. A ukus prijestolonasljednika Franje Ferdinanda nije bio sklon moderni, bio je obilježen duhom historizma.⁷¹

U „Dalmatinskom putovanju” Bahr je skicirao što smatra Austrijom. U jednom splitskom restoranu za stolom pokraj Bahra sjedila je glumica Bečanka, grofica Olivia. Pozvala ga je na druženje u Solin kod svoje prijateljice, sarajevske Židovke koja voli Bahrove knjige, a koje je muž bio inženjer. Pridružio im se i doktor Tartaglia. „Tako sada, u duhovnom ozračju Beethovena, Tolstoja i Richarda Straussa, imamo ovdje na okupu: jednu bečku interpretkinju Ibsena iz Jarnove škole, jednu tursku Židovku sjeverozapadnih osjećaja, jednog inženjera i vagnerijanca, jednog grofov-

SL. 6. POGLED NA SPLIT S ISTOKA, POSLIJE 1900.
FIG. 6 VIEW OF SPLIT FROM EAST, AFTER 1900

skog demokrata talijanskoga imena i hrvatskoga osvjedočenja i jednog bečkog kućevlasnika iz Linza djelatna u Njemačkom kazalištu u Berlinu; ovdje na Jadranskom moru, u argonautskoj Saloni, koja je za grčko osvajanje Troje dala sedamdeset i dva broda, nedaleko od Shakespeareom nadahnuta grada Splita, koji je nekoć bio palača cara Dioklecijana, u razgovorima o Olbrichu, d’Annunziju, Klimtu, Eleonori Duse, Masaryku, trijalizmu i secesiji. To je Austrija. ... To je prednost ljudi u Austriji, što ovdje, tko samo porazmisli o sebi, spoznaje sebe kao ishod mnogih preobrazba. Potomku je drugdje lako preuzeti baštinu predaka, jer ona sadrži samo jednu volju i posvuda ima isti smisao. ... Naša patnja, naše hrvanje, naše ufanje, ovdje je to smireno. Preobrazilo se u mirnu snagu i vedru volju. Ta nova mladež više ne traži, više ne sumnja, više ne strahuje. Ona zna što hoće i zna da to može, ona ce se odvažiti. Sigurna je, sigurna u se i odlučno radosna. U njoj su očevi otkupljeni, budućnost je tu.”⁷²

Bahr je početkom ožujka u „Neue Freie Presse” otvorio važnu temu. Kubitschek je na sjednici Središnjega povjerenstva 13. ožujka 1909. predložio priključivanje akciji koju je planiralo Ministarstvo bogostovlja i nastave. Indikativno je da su Kubitschekovi prijedlozi nastali 15. ožujka, Dvořákovi 16., a objedinjeni 17. ožujka 1909. godine. Davanje prijedloga za Dalmaciju ima očitu vremensku podudarnost s izlaskom Chlumeckova odgovora na Bahrov članak, no zasad nema dokaza da je Ministarstvo bogostovlja i nastave ili netko iz vladajućih struktura potaknuo stvaranje prijedloga. Vrlo se vjerojatnom čini mogućnost da su Bahrovi novinski napisi bili poticaj za iznošenje prijedloga.

65 BAHR, 1991: 132, 63-65, 102-108, 91

66 BAHR, 1991: 100

67 BAHR, 1991: 127-134

68 BAHR, 1991: 134-138

69 BAHR, 1991: 135

70 BAHR, 1991: 138-141

71 Franjo Ferdinand dopuštao je moderan arhitektonski izričaj na željezničkim objektima, u rubnim gradskim kotarima velikih gradova ili u suvremenim malim gradovima, dok je u starim gradskim jezgrama i oko povijesnih građevina energično zastupao eklektičan arhitektonski izričaj. Dogradnja nije trebala kopirati postojeću stariju građevinu, već je oblikovanje trebalo biti što jednostavnije kako bi se moglo razlikovati staro od novoga, ali nije smjela biti u suprotnosti sa starom. Podaci prema: SPRINGER, 1979: 598.

72 BAHR, 1991: 87-90

ZAKLJUČAK: U KOJOJ SU MJERI OSTVARENI KUBITSCHEKOVI I DVOŘÁKOVI PRIJEDLOZI?

CONCLUSION: TO WHAT EXTENT HAVE KUBITSCHKEK AND DVOŘÁK'S PROPOSALS BEEN ACCEPTED?

Akcija Središnjega povjerenstva za kulturno promicanje Dalmacije iz 1909. godine bila je dio austrijske Vladine akcije za gospodarsko podizanje Dalmacije s ciljem dokazivanja austrijske brige o dotad zanemarenoj, a nakon aneksije Bosne i Hercegovine strateški i politički važnoj pokrajini. Akcija je bila reakcija na politiku 'novoga kursa' F. Supila i A. Trumbića, koja je rješavanje problema vidjela izvan političkog dijaloga s Bečom ili Budimpeštom. Iako J. W. Kubitschek izrijekom spominje Vladinu akciju, akcija je u doba kada su prijedlozi zapisani bila neaktualna. Kubitschekovi prijedlozi nastali su istoga dana (15. ožujka 1909.) kad je u reviji „Österreichische Rundschau“ objavljen odgovor političkog urednika revije, jednoga od ravnatelja Lloydja i pripadnika velikoaustrijskih krugova, baruna L. Chlumeckoga na oštre kritike austrijskoj upravi u Dalmaciji, objavljene 3. ožujka 1909. godine u članku književnika H. Bahra „Dalmatinska pustolovina“ u dnevnom listu „Neue Freie Presse“.

Na kraju je nužno pokušati odgovoriti na pitanje u kojoj su mjeri ostvareni Kubitschekovi i Dvořákovi prijedlozi.

Postavljanje pokrajinskoga konzervatora u Dalmaciji nije uslijedilo prije reorganizacije Središnjega povjerenstva 1911. godine. Bulić je 29.11.1911. godine imenovan članom Spomeničkoga vijeća koje je bilo savjetodavno tijelo od 50 uglednih stručnjaka iz svih dijelova Monarhije, dok je pokrajinskim konzervatorom imenovan 1912. godine.⁷³ Vojeoslav Molé imenovan je pokrajinskim konzervatorom u Dalmaciji 1913. godine.⁷⁴

Poduzete su i hitne mjere za osiguravanje od opasnosti urušavanja važnih dijelova trogirске katedrale i Dioklecijanove palače. Ministarstvo bogostovlja i nastave još je u 1908. godini bilo naložilo neodgodivu provedbu natječaja za projekt sanacije temelja trogirске katedrale u visini od 10.000 kruna, no do 1909. godine vjerojatno se ništa nije bilo poduzelo na objektu jer je u svibnju 1909., nakon Dvořákova prijedloga, Ministarstvo bogostovlja i nastave naložilo hitan početak radova saniranja temelja.⁷⁵ Na zasjedanju Povjerenstva za Dioklecijanovu palaču, održanom 16. i 17. travnja 1909. u Splitu, odlučeno je prihvatiti projekte arhitekta dr. Karla Holeya za konsolidiranje ostataka kupole i zida vestibula (77.639 kr), zatim za stupove ispred ulaza u mauzolej (1400 kr), istočna gradska vrata, *porta argentea* (5790 kr), krstionicu (200 kr) i Zlatna vrata, *porta*

aurea (2926 kr).⁷⁶ Dvořák je zamolio da se nakon utvrđivanja načela oblikovanja Katedralnoga trga akademski ne diskutira o detaljima, već je zamolio prof. Niemannu da do sljedećeg zasjedanja izradi konkretan prijedlog uređenja i to je jednoglasno prihvaćeno.⁷⁷ Svi su radovi iz Holeyjeva projekta odobreni 8. veljače 1911. godine uredbom Ministarstva bogostovlja i nastave, a izvođenje radova na vestibulu prepušteno je tvrtki Ed. Ast & Co.⁷⁸ Restauriranje i fugiranje zida pokraj *porte argentee* započeto je u travnju 1911. godine.⁷⁹

Za popravke i sanacije građevina koristile su se subvencije Ministarstva bogostovlja i nastave ili bi troškove preuzelo crkvinarstvo, ukoliko se radilo o sakralnim objektima u funkciji. Nakon završetka rekonstrukcije splitskog zvonika, koji je iziskivao velika sredstva, povećao se broj intervencija na manjim objektima.⁸⁰ Ritam radova na velikim projektima koji su zahtijevali veća sredstva prilagođavao se ritmu godišnjih rata.

Ideja osnivanja muzeja srednjovjekovne i novovjekovne umjetnosti i etnografskih predmeta u Dubrovniku nije ostvarena. Vezano za Kubitschekov imperativ podupiranja svih muzejskih djelatnosti i osnivanja novih muzeja u pokrajini može se izdvojiti jedino realizacija gradnje nove zgrade Arheološkoga muzeja u Splitu, podignute 1914. godine uz velike zasluge F. Bulića prema projektima arhitekata A. Kirsteina i Fr. Ohmanna, koji su bili autori i Arheološkoga muzeja u Carnuntumu.

73 *** 1911: 479; BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 36

74 BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 180

75 *** 1908: 206; *** 1909: 221

76 *** 1909: 520-538. Članovi: namjesnik N. Nardelli, okružni poglavar F. Madirazza, ravnatelj Austrijskoga arheološkog instituta R. Schneider, arhitekt G. Niemann, sveučilišni profesor M. Dvořák, konzervator F. Bulić, gradonačelnik V. Mihaljević, predstojnik okružnoga građevnog odsjeka A. Savo, predstavnik pokrajinskog sabora ing. K. Tončić i profesor J. Deininger.

77 *** 1909: 536

78 *** 1913: 25-32

79 *** 1911: 179

80 *** 1896: 61; *** 1909: 28, 78-79, 133-134, 183-184, 220-221, 344, 453, 492, 541, 591-592

81 *** 1910: 1-209. Publikacija je obuhvatila tekstone N. Krebsa o fizičko-geografskim odnosima u Dalmaciji, F. Wernera o jadranskoj fauni, Fr. Karminskog o Trstu kao austrijskomu trgovačkomu emporiju, E. Reischa o rimskim građevinama u Primorju i Dalmaciji, H. Kretschmeyera o Istri i Dalmaciji kao istočnojadranskom posjedu Mletačke Republike, J. Strzygowskoga o 'orijentalnoj' umjetnosti u Dalmaciji, M. Dvořáka o srednjovjekovnoj i novovjekovnoj umjetnosti istočne jadranske obale, M. Haberlandta o narodnoj umjetnosti u Istri i Dalmaciji i M. Resetara o narodnoj poeziji na jugu Monarhije.

82 BONACIĆ MANDINIĆ, 1984: 113

83 DVOŘÁK, 1909: 117-142; DVOŘÁK, 1911: 1-3; DVOŘÁK 1912: 92

84 FOLNESICS, HANS (Beč, 23.7.1886. – 5/6.6.1922.), dr.phil., povjesničar umjetnosti; studirao povijest umjetnosti na bečkom Sveučilištu, član Instituta za austrijsko povijesno istraživanje; 1911. istraživačko putovanje u Dalmaciju, 1912. doktorirao i probno zaposlen u Središnjem

Dvořák je predlagao stipendije za arheologe i povjesničare umjetnosti koji bi proučavali dalmatinske spomenike i objavljivali studije. Iz Dvořákov okruženja potekao je niz stručnjaka koji su se bavili dalmatinskim temama. Prvo studijsko putovanje studenata bečkoga Sveučilišta ostvareno je u ožujku 1910. godine, a cilj mu je bila Dalmacija. Predavanja niza sveučilišnih profesora održanih tijekom putovanja, koja su obuhvaćala geografske, biološke, povijesne, povijesnoumjetničke i etnološke teme, objavljena su kao samostalna publikacija.⁸¹ Značenje putovanja jest u činjenici da su se ondašnji vrhunski stručnjaci usredotočili na primorske i dalmatinske teme o kojima su predavali *in situ*. Split su studenti i profesori bečkoga Sveučilišta posjetili 25. ožujka 1910., a Bulić ih je proveo po gradu u Solinu.⁸²

Dvořák je nakon 1909. češće pisao o dalmatinskim temama, između ostaloga prosvjedujući protiv zagradivanja Hrvojeve kule novogradnjom banke na splitskoj rivi.⁸³ S Dvořákovim djelovanjem daju se povezati i dalmatinske teme kod mladih povjesničara umjetnosti Bečke škole. Na nalog Austrijskog instituta za povijesno istraživanje, član Instituta i povjesničar umjetnosti, direktan Dvořákov učenik, Hans Folnesics poduzeo je 1911. godine znanstvenoistraživačko putovanje u Dalmaciju radi istraživanja povijesnoumjetničkih spomenika.⁸⁴ Naslov disertacije objavljene 1914. bio je „Studije o razvoju ar-

hitekture i plastike XV. stoljeca u Dalmaciji”, a dalmatinskim se temama bavio i poslije.⁸⁵ Još se jedan Dvořákov učenik bavio dalmatinskim temama – arhitekt i povjesničar umjetnosti Dagobert Frey.⁸⁶ Osobitosti dalmatinskih srednjovjekovnih i novovjekovnih spomenika usle su tako, uz već poznatu antičku baštinu, u krug Bečke škole povijesti umjetnosti te se time postupno internacionalizirale.

Vodič koji je Kubitschek predložio zasigurno bi trebao biti „Dalmatien in Wort und Bild” (Beč, 1913.) sa sesnaest fotografija jer je bio državno subvencioniran, a bio je izdanje C. kr. Ministarstva javnih radova i Turističkog saveza Dalmacije.⁸⁷ Autorica je pak na poticaj C. kr. Ministarstva javnih radova bila Dora Münch.⁸⁸

Posljednja važna točka prijedloga bila je subvencioniranje fotografa za snimanje vrijednih spomenika Dalmacije. Bečka izdavačka kuća A. Schroll & Co., u kojoj su se tiskala i ostala izdanja Središnjega povjerenstva, izdala je 1910. i 1911. godine osam svezaka albuma arhitekta i fotografa, dopisnika Središnjega povjerenstva, Ćirila Metoda Ivekovića pod nazivom „Dalmatiens Architektur und Plastik: Gesamtansichten und Details mit einem reichillust. Text”.⁸⁹

Prijedlozi glavnih konzervatora Središnjega povjerenstva J. W. Kubitscheka i M. Dvořáka za kulturno promicanje Dalmacije povezuju čitav niz događanja u razdoblju od 1909. godine do početka Prvoga svjetskog rata iako to na prvi pogled nije bilo očito.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- BAHR, H. (1909.), *Dalmatinische Reise*, S. Fischer-Verlag, Berlin
- BAHR, H. (1991.), *Dalmatinsko putovanje*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
- BAUER, M. (1902.), *Bericht der k. k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1901*, Beč-Leipzig
- BONAČIĆ MANDINIĆ, M. (1984.), *Nacrt za kronologiju života i rada don Frane Bulića*, Don Frane Bulić, katalog izložbe (ur. MARIN, E.), Arheološki muzej u Splitu, 69-149, Split
- BRÜCKLER, TH.; NIMETH, U. (2001.), *Personenlexikon zur österreichischen Denkmalpflege 1850-1990*, Bundesdenkmalamt, Beč
- CHOAY, F. (2001.), *The invention of the historic monument*, Cambridge University Press, Cambridge
- ĆORIĆ, F. (u pripremi za tisak), *Kategorizacija dalmatinskih spomenika Aloisa Hausera, Prilog povijesti umjetničke topografije u Hrvatskoj, „Maroevićev zbornik”* (ur. VUJIĆ, Ž.), Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta, Zagreb
- DVOŘÁK, M. (1909.), *Restaurierungsfragen Spalato*, „Kunstgeschichtliches Jahrbuch”, Beiblatt zum Band III: 117-142, Beč
- DVOŘÁK, M. (1911.), *Italianische Kunstwerke in Dalmatien*, „Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege”, (ur. DVOŘÁK, M.), IV (1): 1-3, Beč
- DVOŘÁK, M. (1912.), *Vandalismen, Dalmatien*, „Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege”, 92, Beč
- DVOŘÁK, M. (1974.), *Einleitung zum ersten Band der Österreichischen Kunsttopographie*, „Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege”, 28: 105-114, Beč [pretisak iz: *** (1907.), *Österreichische Kunsttopographie*, Die Denkmale des polit. Bez. Krems in Niederösterreich, 1 (ur. TIETZE, H.), Beč]
- EHGARTNER, E. (1996.), *Hermann Bahrs Reise in eine österreichische Provinz*, „Most/Die Brücke”, 3-4: 121-129, Zagreb
- FOLNESICS, H. (1914.), *Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV. Jhs. in Dalmatien*, „Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege”, 28-196, Beč
- FOLNESICS, H. (1915.), *Niccolo Fiorentino, ein unbekannter Donatelloshüler*, „Monatshefte für Kunstwissenschaft” (ur. BIERMANN, G.), 8: 187-197, Leipzig
- FOLNESICS, H. (1917.), *Die illuminierten Handschriften in Dalmatien*, „Publikationen des k. k. Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, 1-173, Salzburg-Leipzig
- FREY, D. (1911.), *S. Giovanni Battista in Arbe*, „Jahrbuch des Kunsthistorischen Instituts der k.

povjerenstvu, 1913. povijesnoumjetnički pokrajinski konzervator u Salzburgu, umirovljen 1.1.1919. zbog zdravstvenih razloga. [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 69]

85 Signatura disertacije u katalogu *Universitätsbibliothek Wien* jest D-14298. FOLNESICS, 1914: 28-196; FOLNESICS, 1915: 187-197; FOLNESICS, 1917: 1-173

86 Frey, Dagobert (Beč, 23.4.1883. – Stuttgart, 13.5.1962.), dr.tech. et phil., arhitekt i povjesničar umjetnosti. Studirao na Visokoj tehničkoj školi u Beču, 1909. doktorirao, završio studij povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Beču, 1916. doktorirao; 1911. vjezbenik znanstveno-tehničkog odsjeka pri Povijesnoumjetničkom institutu Središnjega povjerenstva (predstojnik Max Dvořák); 1910.-1914. asistent na katedri za srednjovjekovno graditeljstvo bečkoga Tehničkog sveučilišta; 1914. docent povijesti arhitekture na Visokoj tehničkoj školi u Beču; 1918. istraživačko putovanje u talijansku okupacijsku zonu radi inventariziranja, mjerenja i opisa spomenika (Gemonna, Venzone, Spilimbergo, Cividale, Udine); 1921. predstojnik povijesnoumjetničkog instituta austrijskoga Dravnog zavoda za spomenike kao nasljednik Maxa Dvořáka; 1931. red. profesor povijesti arhitekture na Sveučilištu i voditelj Instituta za povijest umjetnosti u Wrocławu; 1945. voditelj Instituta za povijest umjetnosti austrijskoga Dravnog zavoda za spomenike (*Institut für Österreichische Kunstforschung des Staatsdenkmalamtes*); 1950. voditelj Instituta za austrijsko povijesno istraživanje; 1952. red. profesor povijesti umjetnosti u Stuttgartu [BRÜCKLER, NIMETH, 2001: 72-73]. FREY, 1911: 49-86; FREY, 1913: 1-169; FREY, 1916: 39-45

87 PEDERIN, 1991: 228. Pederin nadalje tumači kako je državno subvencionirani vodič nastao i želji da se suzbiju loši i površni vodiči.

88 Sign. 1468833-B Kar Austrijske nacionalne biblioteke

89 IVEKOVIĆ, 1910.-1911.

- k. Zentralkommission für Denkmalpflege", 49-86, Beč
17. FREY, D. (1913.), *Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini*, "Jahrbuch des Kunsthistorischen Instituts der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege, 1-169, Beč
  18. FREY, D. (1916.), *Renaissance Einflüsse bei Giorgio da Sebenico*, "Monatshefte für Kunstwissenschaft" [ur. BIERMANN G.], 9: 39-45, Leipzig
  19. FRODL, W. (1988.), *Idee und Verwirklichung*, Das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich, Böhlau Verlag, 1-220, Beč-Köln-Graz
  20. IVEKOVIĆ, C. M. (1910.-1911.), *Dalmatiens Architektur und Plastik: Gesamtansichten und Details mit einem reichillust. Text*, Anton Schroll & Co., 8. sv., Beč
  21. JOKILEHTO, J. (2001.), *A History of Architectural Conservation*, Butterworth Heinemann, Oxford
  22. KARAMAN, I. (1972.a), *Sastav i socijalno-ekonomska djelatnost dalmatinskoga građanstva u sezdesetim i sedamdesetim godinama 19. stoljeca*, "Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljecu", Školska knjiga, 115-138, Zagreb
  23. KARAMAN, I. (1972.b), *Problemi privrednog razvitka Dalmacije pod austrijskom upravom*, "Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljecu", Školska knjiga, 266-289, Zagreb
  24. KARAMAN, I. (1972.c), *Osnovna obilježja razvitka industrijske privrede u hrvatskim zemljama do prvoga svjetskog rata*, "Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljecu", Školska knjiga, 302-348, Zagreb
  25. KARAMAN, I. (1980.), *Društveno-ekonomsko stanje pokrajine i tzv. "Vladina akcija za gospodarsko podizanje Dalmacije" početkom 20. stoljeca*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 22, "Fiskovičev zbornik II" [ur. DOMANČIĆ, D.], Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split i Književni krug Split, 274-289, Split
  26. KUBITSCHKEK, W. (1902.), *Zum Schutze des Palazzo di Diocleziano*, "Mitteilungen für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", 1: stupci 23-26, Beč
  27. NEUWIRTH, J. (1902.), *Bericht über den am 25. und September 1902 zu Düsseldorf abgehaltenen dritten Tag für Denkmalpflege*, "Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", 1: stupci 305-307, Beč
  28. PEDERIN, I. (1991.), *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
  29. PIPLOVIĆ, S. (1980.), *Povjerenstvo Dioklecijanove palače*, "Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske", 4: 72-84, Zagreb
  30. PIPLOVIĆ, S. (1999.), *Austrijanci istraživači Dioklecijanove palače u Splitu*, "Godišnjak njemačke narodnosne zajednice", 35-45, Osijek
  31. PIPLOVIĆ, S. (2002.), *Alois Hauser u Dalmaciji*, Društvo prijatelja kulturne baštine, Split
  32. PIPLOVIĆ, S. (2004.a), *Dalmatinski namjesnici*, "Godišnjak njemačke narodnosne zajednice", 11-21, Osijek
  33. PIPLOVIĆ, S. (2004.b), *Sredisnje povjerenstvo za spomenike u Beču i graditeljsko nasljeđe Dalmacije*, "Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske", 28: 7-34, Zagreb
  34. PIPLOVIĆ, S. (2008.), *Wilhelm Kubitschek i kulturno nasljeđe Dalmacije*, "Godišnjak njemačke narodnosne zajednice", 247-261, Osijek
  35. RIEGL, A. (1903.), *Entwurf einer gesetzlichen Organisation der Denkmalpflege in Österreich*, K. k. Zentral-Kommission, 1-132, Beč
  36. RILL, G.; SPRINGER, E.; THOMAS, CHR. (1982.), *60 Jahre österreichisch-jugoslawisches Archivübereinkommen, eine Zwischenbilanz*, "Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs", 35: 288-347, Beč
  37. SCHEITHAUER, E.; SCHMEISZER, H.; WORATSCHKEK, G. (1976.), *Geschichte Österreichs in Stichworten IV, von 1815 bis 1918*, Hirt, Beč
  38. SPRINGER, E. (1979.), *Geschichte und Kulturleben der Wiener Ringstraße*, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden
  39. WECKBECKER, W. (1902.), *Handbuch der Kunstpflege in Österreich*, Ministarstvo bogostovlja i nastave, Beč
  40. WERNER, VON, F. (1903.), *Innere Organisation und praktische Tätigkeit*, "Festschrift anlässlich des fünfzigjährigen Wirkens der k. k. Zentral-Kommission", 17-100, Beč
  41. ŽMEGAČ, V.; VIDULIĆ, S. (1993.), *Duhovno oko, Hermann Bahr i likovna moderna*, Treći program Hrvatskoga radija [ur. MATIJAŠEVIĆ, A.], 41: 141-147, Zagreb
  42. *** (1856.), *Wirkungskreis der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 1853.*, "Jahrbuch der k. k. Central-Commission", I: 17-26., Beč
  43. *** (1891.), *Personalstand*, "Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1890", 3-29, Beč
  44. *** (1895.), *Personalstand*, "Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1894", 3-32, Beč-Leipzig
  45. *** (1896.), *27. Budget für das Jahr 1896*, "Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", 60-62, Beč
  46. *** (1898.), *Museen*, "Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1897", 50-51, Beč-Leipzig
  47. *** (1902.a), *14. Februar 1902.*, "Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", 1: 32-35, Beč
  48. *** (1902.b), *Dalmatien*, "Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", 1: 85-86, Beč
  49. *** (1904.), *Personalstand*, "Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", III: I-XLIV, Beč
  50. *** (1905), *19. Mai 1905*, "Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", IV: 185-186, Beč
  51. *** (1906.), *Personalstand*, "Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", V: I-XLVI, Beč
  52. *** (1908.), *Dalmatien*, "Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", VII: 206-208, Beč
  53. *** (1909.), *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, VIII, Beč
  54. *** (1910.), *Dalmatien und das österreichische Küstenland*, Universitätsreise [ur. BRÜCKNER, E.], 1-209, Beč-Leipzig
  55. *** (1911.), *Zentralkommission für Denkmalpflege, Statut*, "Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", X: 323-328, 479, Beč
  56. *** (1913.), *Der Diokletianische Palast in Spalato*, "Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale", XII: 25-32, Beč
  57. *** (1957.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950*, I [ur. SANTIFALLER, L.], Verlag Hermann Böhlau nachf., ad Bahr Hermann, 44, ad Chlumecký Leopold, 144, Beč
  58. *** (2006.), *Anatomija povijesnoga spomenika* [ur. ŠPIKIC, M.], Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Hrvatski državni arhiv, Zagreb [HR-HDA], fond 958 Carski kraljevski ured za spomenike kulture, Kutija 2, Dalmatien in Genere, 1224/1909 od 17.3.1909., 1-6.
2. Hrvatski državni arhiv, Zagreb [HR-HDA], fond 958 Carski kraljevski ured za spomenike kulture, Kutija 2, Dalmatien in Genere, 2205/1909 od 17.3.1909., 1-12.
3. Arheološki muzej u Splitu [AMST], knjižnica, 51 b 14, Statut Središnjega povjerenstva iz 1899.
4. Arheološki muzej u Splitu [AMST], knjižnica, VI. g 3, Protokol 1. sjednice Povjerenstva Dioklecijanove palače održane 11.-17. travnja 1903.
5. Arheološki muzej u Splitu [AMST], knjižnica, XXVII. d 49, Statut Središnjega povjerenstva iz 1873.

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1., 4.-6. Ivan Bogavčić, Zagreb, zbirka razglednica
- SL. 2. Arheološki muzej Split, ostavština don Frane Bulica, fotografije
- SL. 3. <http://www.bda.at/organisation/126/0/5780/texte/2/galerie/> [29.10.2009.]

SAŽETAK

SUMMARY

CULTURAL PROMOTION OF DALMATIA

THE 1909 PROPOSALS BY CONSERVATORS MAX DVOŘÁK AND JOSEPH W. KUBITSCHKEK

The 1909 campaign of the Central Committee for Cultural Promotion of Dalmatia was part of the Austrian Government Campaign for Economic Boost of Dalmatia, whose aim was to demonstrate Austrian care for the province, up to then rather neglected, whose strategic and political importance grew after the annexation of Bosnia and Herzegovina. The campaign was a reaction to the *new course* politics of Frano Supilo and Ante Trumbić who did not see a political dialogue with Vienna and Budapest part of the solution to problems. Although Joseph Wilhelm Kubitschek mentioned the government campaign, it was not conducted at the time the proposals were recorded. The time frame of the campaign was the period from 1907 to 1913, with two phases of intensive and continuous activities from 1907 to the spring in 1908, and from August 1909 to 1913. Kubitschek's proposals were created the same day (15 March 1909) when the magazine *Österreichische Rundschau* published the reply of the political editor and one of Lloyd's directors and members of the Austrian nationalistic circles of Baron Leopold Chlumecki, to the severe criticism directed at the Austrian administration of Dalmatia that was found in the article "Dalmatian adventure" by the writer Hermann Bahr, published in the daily *Neue Freie Presse* on 3 March 1909. Bahr made critical comments on the damage the sounds of war made to tourism in the time of the Annexation crisis as well as the fact that the Austrians occupied the province but did not assimilate it due to a common lack of trust. In the subsequently published *Dalmatian journey* he overtly expressed his sympathies for Dalmatia, advocating a broader view into the province's problems from the standpoint of Dalmatian intellectuals. He portrayed Dalmatia as a civilized, vibrant and contemporary place.

Proposals of the Central Committee's two main conservators, W. Kubitschek and Max Dvořák, most of which were accepted, formed a link between a series of events in the period from 1909 to the outbreak of the World War I, though it was not obvious at first sight. So the period saw Frane Bulić's appointment as the first Dalmatian provincial conser-

uator, restoration of the foundation wall on the tower of Trogir Cathedral, architect Karl Holey's designs for the restoration of Diocletian's Palace that included the strengthening of the vestibule, columns at the entrance of the mausoleum, baptistery, as well as the east and north gate of the palace. Furthermore, there was also George Niemann's design for the renovation of the Peristil, grants of the Ministry of Religion and Education for the reparation of historic buildings, first study trip of Vienna University, Dagobert Frey and Hans Folnesics's involvement in Dalmatian topics, tourist guide *Dalmatien in Wort und Bild*, and Ćiril Metod Iveković's photo album with Dalmatian monuments.

The post of provincial conservator in Dalmatia was opened after the Central Committee's reorganisation in 1911. Don Frane Bulić was appointed provincial conservator in 1912 and Vojislav Molé in 1913. Other protection work also included urgent measures for preventing important parts of Trogir Cathedral and Diocletian's Palace from collapsing. Following Dvořák's proposal, the Ministry of Religion and Education ordered in May 1909 an urgent start of restoration works on the foundations of Trogir Cathedral. The Committee for Diocletian's Palace which assembled in Split on 16-17 April 1909 accepted the designs of the architect Dr. Karl Holey for the consolidation of the remains of the dome, vestibule walls, columns in front of the mausoleum entrance, east city gate (*porta argentea*), baptistery and Golden Gate (*porta aurea*). Prof. George Niemann was asked to create another specific renovation proposal for Cathedral Square (Peristil) by the next Committee's meeting. Holey's designs were approved on 8 February 1911 by a directive from the Ministry of Religion and Education, and execution of works on the vestibule was left to the company Ed. Ast & Co.

Restoration costs were covered by subsidies of the Ministry of Religion and Education or by the church committee given that the buildings in question served for sacral purposes. Following the reconstruction of the Split church tower which had required substantial funding, the number of restoration works on smaller buildings went up. However,

the rhythm of works on heavily funded projects had to follow annual instalments. Dvořák's circle gave birth to a number of experts who dealt with Dalmatian topics. He himself was deserving of the first study trip to Dalmatia organized for Vienna University students in March 1910. The then top experts held lectures *in situ* focusing on Dalmatian topics. Dvořák himself after 1909 more frequently wrote about the similar subject matter.

His work can be associated with the work of young art historians of the Vienna School who also covered Dalmatian themes. Hans Folnesics went in 1911 on a scientific trip to Dalmatia to research art historical monuments and consequently, in 1914, he published a dissertation entitled "Studies of the Development of 15th Century Architecture and Sculpture in Dalmatia", but he continued to be interested in Dalmatian topics even later. Another Dvořák's student and also an architect and art historian, Dagobert Frey, showed interest in Dalmatia. Alongside already known ancient heritage, special features of Dalmatian medieval end early modern monuments entered Vienna School of Art History and were thereby gradually internationalized.

The guidebook which Kubitschek proposed was surely supposed to be the publication *Dalmatien in Wort und Bild* (Vienna, 1913) with sixteen photos since it was funded by the state and published by K. u. K. Ministry of Public Works and Tourist Association of Dalmatia.

The last important thing proposed was the subsidy for a photographer who would shoot significant Dalmatian monuments. The Vienna based company A. Schroll & Co., which issued other publications of the Central Committee, also published in 1910-11 eight volumes of the album produced by the architect, photographer, and Committee's correspondent Ćiril Metod Iveković entitled *Dalmatiens Architektur und Plastik: Gesamtansichten und Details mit einem reichillustr. Text*.

The idea to establish a museum of medieval and early modern art and ethnographic objects in Dubrovnik was not realized, but the Split Archaeological Museum received a new building owing to F. Bulić.

ZLATKO JURIC
FRANKO ĆORIC

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **ZLATKO JURIC**, dipl.ing.arh. Na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je 1983. godine i zaposljava se u „Ina-Projekt“ u Zagrebu. Magistrirao je 1988., a doktorirao 1991. godine. Godine 2006. izabran je za izvanrednog profesora na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

FRANKO ĆORIC, prof. povijesti umjetnosti i njemačkoga jezika i književnosti. Diplomirao je 2001. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2004. znanstveni je novak – asistent na Odsjeku za povijest umjetnosti istoga fakulteta.

ZLATKO JURIC, PhD, Dipl.Eng.Arch. He graduated in 1983 from the Faculty of Architecture, Zagreb University, and received employment at Ina-Projekt in Zagreb. He obtained MA degree in 1988 and PhD in 1991. He was elected associate professor in 2006 at the Art History Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb University.

FRANKO ĆORIC, BA Art History and German. Graduated in 2001 from the Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb University, where he has, since 2004, held the post of research and teaching assistant at the Department of Art History.

